

VYSOKÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ JIHLAVA

Katedra cestovního ruchu

Historie turismu v Orlických horách a Podorlicku

bakalářská práce

Autor: Zuzana Tolášová

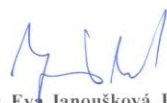
Vedoucí práce: RNDr. PaedDr. Jaromír Rux, CSc.

Jihlava 2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Autor práce: **Zuzana Tolášová**
Studijní program: **Ekonomika a management**
Obor: **Cestovní ruch**
Název práce: **Historie turismu v Orlických horách a Podorlicku**
Cíl práce: **Na základě terénního průzkumu zjistit historii cestovního ruchu v oblasti Orlických hor a Podorlicka a pokusit se o jeho prognózu.**

RNDr. PaedDr. Jaromír Ruš, CSc.
vedoucí bakalářské práce

RNDr. Eva Janoušková, Ph.D.
vedoucí katedry
Katedra cestovního ruchu

Anotace

TOLÁŠOVÁ, Zuzana: Historie Turismu v Orlických horách a Podorlicku. Bakalářská práce. Vysoká škola polytechnická Jihlava. Katedra cestovního ruchu. Vedoucí práce: RNDr. PaedDr. Jaromír Rux, CSc. Stupeň odborné kvalifikace: bakalář, Jihlava 2013.

Cílem této bakalářské práce je na základě terénního průzkumu zjistit historii cestovního ruchu v oblasti Orlických hor a Podorlicka a pokusit se o jeho prognózu.

Práce je tvořena z teoretických podkladů a z informací získaných terénním výzkumem. Zabývá se teorií cestovního ruchu a jeho základními předpoklady a motivy. Dále přibližuje historický vývoj turismu na území Čech a Moravy a vymezuje oblast Orlických hor a Podorlicka. Zkoumá historii poutních míst, historický vývoj turistiky, ubytovacích zařízení a dopravy v této oblasti a popisuje historii turismu tří vybraných lokalit v Orlických horách a Podorlicku. Závěrečnou část tvoří prognóza budoucího vývoje oblasti.

Klíčová slova

Orlické hory. Podorlicko. Historie turismu. Poutní místa. Turistika. Doprava. Turistické chaty. Atraktivita.

Annotation

TOLÁŠOVÁ, Zuzana: History of tourism in the Orlické Mountains and their Foothills. College of Polytechnics Jihlava. The department of tourism. Supervisor: RNDr. PaedDr. Jaromír Rux, CSc. Specialist qualification: bachelor, Jihlava 2013.

The aim of this bachelor thesis is on the basis of field research to find out the history of tourism in the Orlické Mountains and their Foothills and try to make an attempt of his prognosis.

The thesis is formed from the theoretical basis and from information obtained from field research. It deals with the theories of tourism and its basic assumptions and motives. Approaching historical development of tourism in the territory of Bohemia and Moravia and defines the Orlické Mountains and their Foothills. It examines the history of the pilgrimage sites, historical development of tourism, accommodation and transport in the region and describes the history of tourism in three selected sites in the Orlické Mountains and their Foothills. The final part is the prognosis of the future development of the area.

Key words

The Orlické mountains. Foothills. History of tourism. Places of pilgrimage. Transport. Accommodation. Places of interest.

Poděkování

Tímto děkuji panu RNDr. PaedDr. Jaromíru Ruxovi, CSc., za odborné vedení a pomoc při vypracování bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří se mnou na této práci spolupracovali, především pracovníkům muzea v Žamberku, Ústí nad Orlicí a Deštném, za poskytnutí cenných informací, materiálů a podkladů. Velké díky patří i mé rodině za podporu a trpělivost během zpracovávání práce. Velmi si toho vážím.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je původní a zpracovala jsem ji samostatně. Prohlašuji, že citace použitých pramenů je úplná, že jsem v práci neporušila autorská práva (ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, v platném znění, dále též „AZ“).

Souhlasím s umístěním bakalářské práce v knihovně VŠPJ a s jejím užitím k výuce nebo k vlastní vnitřní potřebě VŠPJ .

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje AZ, zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že VŠPJ má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé bakalářské práce a prohlašuji, že s o u h l a s í m s případným užitím mé bakalářské práce (prodej, zapůjčení apod.).

Jsem si vědoma toho, že užít své bakalářské práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠPJ, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených vysokou školou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše), z výdělku dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence.

V Jihlavě dne 7. 5. 2013

.....

Podpis

Obsah

Úvod	10
1. Vymezení pojmu cestovní ruch	11
1.1 Základní předpoklady vývoje cestovního ruchu	11
1.2 Motivy cestovního ruchu	12
2. Historický vývoj cestovního ruchu na území Čech a Moravy	14
2.1 Etapa do druhé světové války	14
2.2 Etapa po 2. světové válce do roku 1989	15
2.3 Etapa po roce 1989	16
3. Orlické hory a Podorlicko	17
3.1 Vymezení oblasti	17
3.2 Historie Orlických hor a Podorlicka	19
4. Poutní místa v Orlických horách a Podorlicku	22
4.1 Kopečková pouť v Letohradě	23
4.2 Neratov	24
4.3 Kunštátská kaple	24
4.4 Homol	25
4.5 Anenská studánka	26
5. Historie turistiky	27
5.1 Turistika v Orlických horách	28
5.2 Klub českých turistů	28
5.3 KČT v Orlických horách	33
5.3.1 KČT v Rychnově nad Kněžnou	36
5.3.2 KČT Žamberk	38
5.3.3 Klub českých turistů Ústí nad Orlicí	42
5.4 Lyžařská turistika	44

6. Ubytování v Orlických horách – turistické chaty	46
6.1 Turistické chaty.....	47
7. Historie dopravy v Orlických horách a Podorlicku.....	54
7.1 Železniční doprava	54
7.1.1 Hlavní tratě Podorlicka.....	55
7.2 Autobusová doprava	57
8. Turisticky zajímavé lokality v Orlických horách a Podorlicku	59
8.1 Jiráskova horská cesta	59
8.2 Potštejn	60
8.3 Pastviny	62
9. Prognóza vývoje turismu v Orlických horách a Podorlicku.....	64
Závěr.....	66
Seznam použitých zdrojů.....	68
Přílohy	78

Úvod

Orlické hory mají pestrou a bohatou historii, a to i z hlediska turismu. Tato práce umožňuje nahlédnout do počátků cestování za krásami Orlických hor a jeho podhůří. I přesto, že nejsou Orlické hor z hlediska cestovního ruchu turisticky tak atraktivní a propagované jako například sousední Krkonoše nebo Jeseníky, získaly si svou oblibu právě pro svůj klid, zachovalou přírodu a množství přírodních a kulturních zajímavostí.

Toto téma jsem si vybrala, protože velice ráda cestuji a zajímá mě historie. V oblasti Orlických hor bydlím od narození, ale doposud jsem neměla příležitost tento kraj blíže poznat. Podle dostupných informací podobná práce z této oblasti zatím nebyla sepsána.

Cílem této bakalářské práce je na základě terénního průzkumu zjistit historii cestovního ruchu v oblasti Orlických hor a Podorlicka a pokusit se o jeho prognózu. Práce je rozdělena do devíti kapitol. Při zpracování jsem vycházela z teoretických i praktických podkladů historických dokumentů, tiskovin, literatury, informačních tabulí a dalších materiálů získaných při terénním výzkumu v konkrétních lokalitách Orlických hor a Podorlicka, které jsem navštívila.

V práci se budu zabývat především turistikou, která se na rozvoji turismu v Orlických horách a Podorlicku podílela nejvíce. Zaměřím se na období od 19. století, kdy dochází k jejímu největšímu rozvoji.

První kapitola definuje cestovní ruch a s ním související pojmy. Následuje kapitola o historickém vývoji cestovního ruchu na území Čech a Moravy. Třetí kapitola vymezuje území Orlických hor a Podorlicka. Čtvrtá kapitola se zabývá nábožensky orientovanou formou turismu spolu s historií konkrétních vybraných poutních míst. Stěžejní částí práce je pátá kapitola o turistice, která z historického hlediska nejvíce ovlivnila a do dneška ovlivňuje turismus Orlických hor a Podorlicka. V souvislosti s turistikou jsou v šesté kapitole představeny historicky nejvýznamnější formy ubytovacích zařízení. Navazující sedmá kapitola přibližuje vývoj dopravní infrastruktury ve sledovaném území. Další kapitola popisuje tři vybrané historicky významné atraktivity Orlických hor a Podorlicka. V poslední kapitole se pokouším o prognózu vývoje turismu ve sledované oblasti.

1. Vymezení pojmu cestovní ruch

Cestovní ruch – turismus (anglicky tourism) je definován jako souhrn jevů a vztahů, které vyplývají z cestování nebo pohybu osob mimo místo trvalého bydliště nebo zaměstnání, na dobu nepřesahující jeden rok, zpravidla ve svém volném čase. Zařízení zajišťující služby pro turisty jsou někdy nazývána průmyslem turismu. Ten tvoří široký komplex činností a podílí se na něm celá řada subjektů. Cílem tohoto oboru je umožnit, organizovat a zpříjemnit občanům rekreační či poznávací cestování. Hlavním subjektem je v cestovním ruchu cestující občan. K uspokojení jeho přání a potřeb se postupně vytvořila celá široká škála profesí a profesionálních podnikatelských subjektů. [1]

Definice cestovního ruchu podle UNWTO (United Nations World Tourism Organization – Světová organizace cestovního ruchu):

„Cestovní ruch je činnost osob cestujících do míst a pobývajících v místech mimo své obvyklé prostředí po dobu kratší než jeden ucelený rok, za účelem trávení volného času a služebních cest (osoba nesmí být odměňována ze zdrojů navštíveného místa).“

Cestovní ruch je mnohostranným odvětvím, které zahrnuje dopravu, turistická zařízení, poskytující ubytování a stravování, služby cestovních kanceláří a agentur, průvodcovské služby, turistické informační systémy a další infrastrukturu či další služby cestovního ruchu. Odvětví cestovního ruchu patří mezi nejvýznamnější součásti národní i světové ekonomiky.“ [1]

Cestovní ruch můžeme rozdělit dle druhů, které jsou stanoveny na základě způsobu realizace, a forem. Formy jsou určovány na základě motivace účasti na cestovním ruchu. Mezi základní formy cestovního ruchu patří rekreační, kulturně – poznávací, lázeňsko – léčebný, sportovně – rekreační cestovní ruch a forma cestovního ruchu spojená s profesními motivy. [1]

1.1 Základní předpoklady vývoje cestovního ruchu

Cestovní ruch je komplexní ekonomický a sociální jev, který je charakteristický přemísťováním v prostoru a čase z důvodů uspokojování potřeb. Jeho rozvoj je možný na základě předpokladu svobody pohybu, čímž je míněno právo svobodně měnit místo pobytu a volně i nezávisle se pohybovat. Požadavek osobní svobody se poprvé objevuje u osvícenců a za francouzské revoluce. V roce 1781 bylo zrušeno Josefem II.

nevolnictví, čímž byl umožněn volný pohyb. Důležitá je také motivace k cestování a dostatečná míra uspokojení základních životních potřeb spojená s existencí potenciálu cestovního ruchu. Tím je myšlen výskyt přírodních nebo člověkem vytvořených atraktivit. Nezbytným předpokladem je takový stupeň technického rozvoje, který umožňuje rozvoj dopravy a výstavbu potřebných zařízení pro cestovní ruch jako například ubytovací a stravovací zařízení, cestovní kanceláře a další. S tím souvisí dostatek volných finančních prostředků potencionálních účastníků cestovního ruchu. (2)

Jedním z důležitých předpokladů je také existence volného disponibilního času jako zprostředkovatele rekreace, poznání a styku mezi lidmi. (2) První známá definice volného času pochází od Aristotela: „Čas pro svobodnou volbu činností spojených s příjemnými prožitky“. Čas byl přibližně až do 19. století věnován pouze k získání obživy, volný čas byl proto velmi vzácný. Pouze velmi úzká část společnosti, která nepracovala, mohla věnovat čas zábavě nebo rekreaci. [3]

Konec 18. a začátek 19. století přinesl technologické změny, díky kterým vznikl čas, který už nebylo potřeba věnovat práci a člověk jej mohl využít po svém. Přesto většinová společnost využívala čas k užitečným činnostem, zahálka byla všeobecně odsuzována. Postupně došlo k pevnému vymezení pracovní doby a koncem 19. století byl zaveden jeden den v týdnu volna, později se jím stala neděle. Ve společnosti tolerovanými možnostmi užitečného využití volného času byly například návštěvy divadel, koncerty, výlety a zájmové aktivity – spolky. [3]

Povinná školní docházka s sebou přinesla školní prázdniny. Mezi mladými lidmi, především studenty, se stalo oblíbené putování a výlety za poznáním. Bohatší vrstvy si mohly dovolit i tzv. letní byty, dokonce i v zahraničí. Oblíbenou destinací Čechů bylo Jadranské pobřeží. Dovolená byla až do přelomu 19. a 20. století pouze účelová, tj. zdravotní nebo z důvodů vyřízení nezbytných rodinných záležitostí. Dovolená, tak jak ji známe v dnešní době, vznikla až po 1. světové válce. V této době začíná turismus nabývat na významu, začíná se masově rozvíjet a organizovat. [3]

1.2 Motivy cestovního ruchu

Jak již bylo výše uvedeno, s nárůstem volného času, množstvím volných finančních prostředků a také s dostupnými informacemi vzrůstala touha po poznání cizích krajů i po prozkoumání domoviny. Prvotní poutníci cestovali pěšky, koňmo nebo kočáry.

S dostupností míst díky budování dopravní infrastruktury využívali k cestování později od 19. století automobily a vlaky. Cestování se stalo pohodlnější a rychlejší. Bylo možné navštívit i více míst v kratším časovém úseku nebo pobývat ve vzdálených zemích delší dobu, kterou by dříve lidé věnovali na cestu. Ubytování pocestným v raných dobách turismu poskytovali příbuzní, známí, kláštery a fary. [4]

Důvody cestování byly různé a týkaly se všech sociálních vrstev odlišně. Nejstarší formou bylo putování za obživou, obchodem, na poutě nebo jarmarky. Zvláštním způsobem jak poznávat cizí kraje byly také války, které umožňovaly i šíření informací z cizích zemí. Specifickým způsobem bylo cestování na výstavy, které byly považovány za prestižní společenskou záležitost. Lidé tam jezdili jak za prací, tak i za zábavou. [4]

Především v 19. století bylo jednou z vůdčích motivací k cestování vzdělávání a poznávání. Nejdříve putovali jednotlivci, tzv. osamělí poutníci, od 19. století se začíná rozvíjet organizovaná turistika. Díky dostatku volného času bylo putování oblíbené především mezi studenty. Do ciziny také často jezdili učitelé a „intelligence“. [4]

Dalším důvodem pro cesty bylo zdraví. Od konce 18. století se v Čechách díky četným minerálním pramenům začalo rozvíjet lázeňství. Tyto cesty si však mohla dovolit pouze nejvyšší šlechta. Lázně byly oblíbené v létě, na podzim se jezdilo k moři. Pobyt u moře nebyl věnován koupání, ale sloužil jako společenské setkání. Až po 1. světové válce se začaly rozvíjet letní pobyty u moře. S organizováním cestovního ruchu v 19. století se díky masovosti tyto aktivity staly dostupnými také pro méně majetné vrstvy obyvatel. Velmi pomalu se rozvíjelo putování za kulturou a zábavou a začaly být organizovány hromadné výpravy do divadla, muzeí a na výstavy. [4]

Protože propagace jednotlivých národů ve světě přinášela zemím užitek nejen z obchodování, ale také právě z turismu, vznikaly se postupně mezinárodní akce, které svět seznamovaly s jednotlivými národy, jejich kulturou, životem atd. Významnou akcí se stalo pořádání „Světové výstavy“ a později různé veletrhy, konference a setkání. [4]

V další kapitole je stručně přiblížen historický vývoj turismu v Čechách v časových souvislostech.

2. Historický vývoj cestovního ruchu na území Čech a Moravy

V dějinách turismu je možné rozlišovat dvě základní období - prvotní turismus a masový turismus. V období prvotního turismu mohli cestovat pouze příslušníci vládnoucí třídy (otrokáři, šlechtici, kněží), prostí lidé téměř necestovali. Podmínky k tomu, aby mohl vzniknout masový turismus, byly splněny přibližně v polovině 19. století jako důsledek průmyslové revoluce. Na počátku revoluce se podmínky pro cestování postupně zlepšovali a začalo cestovat stále více lidí.

Nejstarší doložené zmínky o cestování na území Čech a Moravy pochází především ze 17. století, a to v souvislosti s náboženským putováním. Od tohoto období začínám ve své práci sledovat jednu z nejstarších forem turismu na našem území. Dějiny masového cestovního ruchu zde začínají v 19. století, kdy začíná hlavní rozvoj turismu, tak jak ho chápeme nyní.

Novodobý vývoj cestovního ruchu v České republice je tedy možné rozdělit do tří etap. První probíhala od poloviny 19. století do 2. světové války. Následovala etapa po 2. světové válce do roku 1989 a poslední etapa začala rokem 1989. Z tohoto členění je možné vypožorovat, že do vývoje cestovního ruchu na území České republiky značně zasáhla hospodářská a politická situace, která s sebou přinesla určitá specifika, jež jsou ve světě ojedinělá, například trend chataření a chalupaření nebo tramping. (2)

2.1 Etapa do druhé světové války

V období do první světové války se všeobecně uplatňoval liberalismus a stát nezasahoval do oblasti cestovního ruchu. Stejně jako ve světě i na území Čech se po 1. světové válce rozvíjel hromadný cestovní ruch. Byly zakládány podniky cestovního ruchu, které započaly organizovaný turismus. V roce 1920 zahájil svoji činnost ČEDOK (Československá cestovní a dopravní kancelář). Ten zaujal prioritní postavení v oblasti cestovního ruchu nejen v tehdejší ČSR, ale zařadil se mezi největší cestovní kanceláře na světě. Jeho rozsáhlá činnost ve zprostředkování služeb zahrnovala síť cestovních kanceláří doma i v zahraničí, zajišťování dopravních služeb, poskytování ubytování, stravování atd. (2)

Specialitou v českém turismu se stal tramping (skautské a trampské hnutí). Jednalo se o formu spíše individuálního cestovního ruchu zaměřenou na pobyt v přírodě. Z hlediska forem cestovního ruchu jej lze zařadit do tzv. venkovského. Dalším typem této turistiky, která se po 1. světové válce rozšířila na území Československa, byla vodní turistika. Již v roce 1924 bylo registrováno 253 vodáků. Začala vzrůstat také obliba horolezectví, vysokohorské turistiky či jeskyňářství. (2)

2.2 Etapa po 2. světové válce do roku 1989

Po 2. světové válce se hranice České republiky směrem na západ uzavřely, což vedlo především k posílení domácího cestovního ruchu. (2)

V 50. letech začala éra chataření a chalupaření, kdy obyvatelé měst opouštěli na víkend své byty a odjížděli se „rekreovat“ na venkov. Jednalo se o trend související úzce s politickou situací v Československu. Chataření a chalupaření byly dva odlišné jevy. Zatímco chalupaření nijak nezasahovalo do prostředí a snažilo se spíše o splynutí s přírodou, chataření naopak negativně zatěžovalo dané prostředí, podporovalo výstavbu nových objektů (chat) v mnohdy nevhodných lokalitách. V důsledku tohoto trendu často vznikaly problémy jako například černé skládky odpadu, nedořešená likvidace odpadních vod, hluk apod. (2)

Dalším fenoménem tohoto období byly organizované hromadné zájezdy typu závodní rekreace či rekreace ROH (Revoluční odborové hnutí). V dnešní době by se tyto zájezdy či rekreace daly považovat za jakousi formu „incentivního“ cestovního ruchu¹. Vysoký podíl vázaného cestovního ruchu² přinesl v té době rozsáhlou výstavbu velkých rekreačních komplexů umístěných do atraktivních přírodních lokalit. (2)

Kvůli „uzavření“ západní hranice státu, administrativním a politickým zásahům státu (např. zavedení výjezdní doložky, devizového příslibu apod.), které znesnadňovaly cestovat do zahraničí, mohli občané tehdejšího Československa vycestovat pouze do tzv. spřátelených zemí. Takovými zeměmi byly například Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, Východní Německo, Polsko, Rusko atd. Z hlediska platební bilance

¹ nástroj motivace pro zaměstnance, motivační forma cestování pro zaměstnance

² Při vázaném cestovním ruchu si účastník hradí pouze část nákladů, ostatní hradí zaměstnavatel nebo pojišťovna. Účast je podmíněna splněním určité podmínky (zdravotní pojištění, členství v odborech apod.)

cestovního ruchu realizovala Česká republika pouze pasivní zahraniční cestovní ruch (z 90%). (2)

2.3 Etapa po roce 1989

S pádem socialistického režimu po roce 1989 nastaly v České republice výrazné změny, které měly významný dopad i na cestovní ruch. Byla zrušena vízová povinnost a uzavřen bezdevizový styk, čímž se otevřely hranice do celého světa. Do České republiky začali přijíždět zahraniční turisté a Češi začali více vyjíždět do zahraničí. Bilance zahraničního cestovního ruchu se dlouhodobě změnila na aktivní. (2)

Další důležitou změnou byla privatizace a liberalizace trhu, která vedla k zakládání soukromých společností působících v oblasti cestovního ruchu. Mnohonásobně se zvýšil počet ubytovacích zařízení a cestovních kanceláří. S rychlým nárůstem materiálně-technické základny cestovního ruchu, především ubytovacích a stravovacích zařízení, se negativně projevila nedostatečná kvalita poskytovaných služeb a nezkušenost ze strany nově vznikajících cestovních kanceláří a agentur. Po vlně zájmu ze strany zahraničních turistů tudíž po krátké době došlo k opadnutí jejich zájmu. Náročné požadavky zákazníků a rostoucí konkurence i ze zahraničí postupně vyvolaly snížení počtu soukromých poskytovatelů služeb cestovního ruchu. Subjekty, které se na trhu udržely, byly donuceny zvýšit kvalitu svých poskytovaných služeb na úroveň odpovídající zahraničnímu standardu. (2)

V souvislosti s historickým vývojem na území Čech také na území Orlických hor a Podorlicka probíhal podobný proces vývoje turismu. Další část práce tuto oblast popisuje.

3. Orlické hory a Podorlicko

3.1 Vymezení oblasti

Orlické hory se nachází v severní části východních Čech. Značná část této oblasti se rozkládá na území Královéhradeckého kraje a menší část zasahuje do Pardubického kraje. Leží převážně na území okresu Rychnov nad Kněžnou a částečně na území okresu Ústí nad Orlicí (viz Přílohy – Obrázek č. 1).

Na severu tvoří Orlické hory přibližně 50 km dlouhý pás podél státní hranice s Polskem. Na severozápadním konci na česko-polské hranici přecházejí ve Stolové hory, na české straně pak v Podorlickou pahorkatinu, která dále přechází v Broumovskou vrchovinu. Podorlická pahorkatina lemuje Orlické hory po celé jejich délce z jihu a jihozápadu až k Tiché Orlici. Na západě sousedí s Adršpašskými skalami, směrem k jihovýchodu pak s Orlickou tabulí, Svitavskou pahorkatinou, Brněnskou pahorkatinou a Jeseníky. Na východě odděluje řeka Divoká Orlice Orlické hory od Bystřických hor. Nejjižnější část Orlických hor sousedí s českou částí Kladské kotliny, která je odděluje od Hanušovické vrchoviny a Králického Sněžníku. [5]

Svůj nynější název mají Orlické hory odvozený podle řeky Orlice již od roku 1836. Orlice vzniká soutokem řek Divoká Orlice a Tichá Orlice. Řeka Divoká Orlice tvoří česko – polskou hranici v délce 29 km. Tichá Orlice protéká pouze krajovou částí Orlických hor. (6)

Orlické hory od severu a od východu prudce stoupají a sbíhají se v úzký hřeben. K nejvyšším vrcholům Orlických hor patří Velká Deštná (1115 m), Malá Deštná (1090 m), Koruna (1094 m), Vrchmezí (1084 m), Tetřevce (1043 m), Sedloňovský vrch (1050 m), Komáří vrch (991 m) a Anenský vrch (991 m). Orlické hory jsou součástí orlicko-kladského krystalika. [5]

Celek Orlických hor se dělí do tří částí. Severozápadní, nejvyšší a plošně nejrozsáhlejší část Orlických hor se nazývá Deštenská hornatina. Orlický hřeben tvoří od severu Vrchmezí (1084 m), Šerlich (1025 m), Malá Deštná (1090 m), Velká Deštná (1115 m), Jelenka (1097 m), Koruna (Orel 1099 m), Homole (1001 m), Tetřevce (1043 m), Kunštátská kaple (1035 m) a Anenský vrch (995 m). Severovýchodní příkrý

svah je tvořen tektonickým zlomem. Jihozápadní svahy již mírněji vybíhají rozsochami,³ jako je např. Zakletý (991 m). Mladkovská vrchovina tvoří nejmenší a nejnižše položenou část Orlických hor. Nadmořská výška zde kromě nejvyšších vrchů Adam (765 m) a Studený (720 m) nepřesahuje 700 m. Snížený hřbet zde protínají údolí Divoké a Tiché Orlice. Bukovohorská hornatina představuje východní okraj Orlických hor. Červenovodské sedlo (815 m) ji dělí na severní část, Suchý vrch (995 m), a na jižní část, Buková hora (958 m). [7]

Poodorlickem je označována část regionu spadající do podhůří Orlických hor. Hranice této oblasti je dána hřbenem Orlických hor, které přechází přes Bystřické hory do polské Kladské kotliny a linií Dobrošov, Dobruška, Opočno, Třebechovice pod Orebem, Choceň, Ústí nad Orlicí, Česká Třebová, Jablonné nad Orlicí a Lichkov. Krajina je na jihozápadě otevřená českým nížinám širokým údolím spojených řek Tichá a Divoká Orlice a na východě se setkává s Moravou. [8]

Podstatná část tohoto území s jejími nejcennějšími částmi byla spolu s podhůřím zařazena do chráněné krajinné oblasti. CHKO Orlické hory byla vyhlášena Ministerstvem kultury ČR dne 28. 12. 1969. Rozloha území činí 204 km². CHKO zaujímá celý hlavní hřeben Orlických hor, táhnoucí se od Olešnice v Orlických horách jihovýchodně směrem k Zemské bráně na Divoké Orlici, a část jeho podhůří. Nejvyšším bodem CHKO je vrchol Velké Deštné a nejnižše položeným místem je údolí Bělé nad Skuhrovem nad Bělou. [9]

Hlavním důvodem vyhlášení Orlických hor chráněnou krajinnou oblastí je ochrana a uchování harmonicky vyvážené krajiny, kde se prolínají přírodní prvky s výsledky dlouhodobé činnosti a působení člověka. Celé území CHKO je také chráněnou oblastí přirozené akumulace vod. Nachází se zde pestrá mozaika dochovaných ekosystémů (lesy s přirozenou dřevinnou skladbou, rašeliniště, mokřady, polokulturní louky, remízky i meze) se značnou koncentrací výskytu chráněných druhů rostlin i živočichů. Svérázný charakter má i zdejší tradiční architektura. [9]

Některé partie CHKO Orlické hory jsou natolik hodnotné, že byly zařazeny mezi evropsky významné lokality soustavy Natura 2000. Nachází se zde celkem 5 lokalit, v nichž jsou chráněny celoevropsky ohrožené druhy rostlin, živočichů a přírodní stanoviště (např. bučiny a různé typy luk). [9] Původní bučiny byly nahrazeny

³ okrajový hřbet s jedním či několika vrcholy vybíhající z hlavního hřebene

smrkovými monokulturami. Zbytky původních porostů jsou zachovány v přírodních rezervacích. Rostlinstvo hor vyniká svou rozmanitostí. V Orlických horách lze nalézt několik kriticky ohrožených a vzácných druhů. Dále patří k charakteristickým biotopům také rašeliniště a rašelinné louky. [10]

Území je rozděleno do 4 zón odstupňované ochrany. Nejcennější plochy zahrnuje 1. zóna a 21 maloplošných zvláště chráněných území, které tvoří 2 národní přírodní rezervace – Bukačka a Trčkov, 13 přírodních rezervací a 6 přírodních památek. [11]

Většina území CHKO patří do chladné klimatické oblasti s průměrnou roční teplotou vzduchu 4 stupně Celsia a průměrným ročním úhrnem srážek ve vyšších polohách 1300 mm. V zimních měsících leží na hřebenech více než 1 m sněhové pokrývky. [10]

Severní stranu hor lemuje obranný pevnostní systém z doby před 2. světovou válkou s unikátními tvrzemi. Krajinu doplňují malebné horské a podhorské obce s památkami. [10]

3.2 Historie Orlických hor a Podorlicka

Krajina Orlických hor prošla složitým vývojem po stránce demografické, i co se týká krajinných složek. Ve středověku pokrýval hory neprostupný prales, zasahující hluboko do podhůří. Vedlo zde několik důležitých obchodních cest, zejména tzv. Stezka kladskopolská a Solná, směřující z Prahy až k Baltickému moři. Zpočátku docházelo pouze k ostrůvkovitému osídlování. Od 13. století proběhlo několik kolonizačních vln, kdy se postupně zakládalo mnoho osad, vsí a také hradů. V dobách husitských válek však byly některé osady opuštěny. (6) V podhůří vznikaly zárodky prvních městec. Obyvatelstvo nacházelo obživu převážně v zemědělství pěstováním plodin a pastevectvím, nebo při kácení a zpracování dřeva. Postupně se začala rozvíjet řemesla jako tkalcovství, lnářství a plátenictví. S dostatkem dostupných surovin nabývalo na významu sklářství. Sklářská výroba byla doložena v Orlických horách již od konce 15. století. Vyrábělo se zde proslulé české sklo (tzv. Orlický křišťál), které bylo srovnatelné se zahraničními výrobky. (12)

Rozvoj sklářství měl velký vliv na rozvoj toho kraje zejména v 16. a 17. století, kdy se osídlení území zahušťuje. Doba barokní pak dala krajině nezaměnitelnou tvář, která zůstala zachována až do konce 2. světové války. Na sklonku 19. století dochází k mírnému poklesu obyvatelstva v horských oblastech vlivem odchodu pracovních sil

z venkova do měst. Důvodem bylo uvolnění pracovníků ze zemědělských usedlostí díky lepšímu vybavení a zmodernizování činností. Dalším faktorem byl zánik specializovaných výrobníků například sklářství v okolí Deštného. Nezanedbatelným faktorem byla i touha po jiném způsobu života umocněná ekonomickými tlaky. Výraznější industrializaci horského regionu bránila špatná dostupnost, chybělo propojení Orlických hor se železnicí. Z oblasti Orlických hor se putovalo především za obchodem, například na trhy do Litomyšle, Brna, Prahy nebo na Moravu. (12)

S rozvojem bohaté spolkové činnosti i na konci 19. století a po vzniku Československa se více aktivizovala horská turistika, především díky Klubu českých turistů. Budovaly se turistické cesty spolu s chatami, hospodami a boudami, z nichž nejvýznamnější byla Masarykova chata na Šerlichu. Některé významné rodiny zakládají i chaty svoje. Turistika však zatím nemohla zajistit obživu většímu počtu obyvatel, a tak i nadále stálo těžiště obživy na zemědělství, textilním průmyslu a domácích výrobních. V této době vznikaly také nové malé podniky (textilky, mlýny, pily atd.). (12)

V 19. století v souvislosti se stavbou železnice Olomouc – Praha pronikl do oblasti podhůří Orlických hor postupně továrenský textilní průmysl a strojírenská výroba. Právě železnice napomohla tomu, že po zániku tradiční cechovní výroby se začal rozvíjet textilní průmysl do té míry, že na počátku 20. století získalo např. město Ústí nad Orlicí přezdívku „východočeský Manchester“. (6)

Proslulá byla také krajařská tradice ve Vamberku, které se stalo v 17. století evropským střediskem krajařské výroby. Archivní prameny se o vamberecké krajce zmiňují poprvé v roce 1642, ale počátky sahají do doby mnohem starší. [13]

Velká krize ve 20. století zasáhla i Československo, a to se výrazně projevilo v „sudetské“ části Orlických hor osídlené především obyvateli německé národnosti. Těžká ekonomická situace spolu se snahou sudetských Němců o emancipaci vedla německé obyvatelstvo do náručí nacionalistických stran. Napětí v pohraničních oblastech se stupňuje s nástupem Hitlera k moci v Německu. (12) Orlickým horám byla svěřena osudová úloha – uchránit zem od vpádu nacistických armád. Proto byla na horách vybudována linie opevnění. Dobrošov nad Náchodem byl proměněn v betonovou pevnost a u Rokytnice v Orlických horách byla svěřena ochrana hranic nejmohutnějšímu pohraničnímu opevnění na Haničce a Adamu. Nešťastná politická situace vyústila v zábor pohraničí a odchod českého obyvatelstva do vnitrozemí.

Mnichov oddělil Orlické hory od českého vnitrozemí po celé jejich délce až do roku 1945. (14) Krátce po záboru došlo k okupaci celého našeho území a k vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Období druhé světové války přineslo utrpení a strádání všemu venkovskému obyvatelstvu, a to bez rozdílu. (12)

Po 2. světové válce prošla celá oblast zásadní změnou. V důsledku odsunu obyvatel německé národnosti jako odvety za příkoří a kolaborace během války, došlo k vysídlení pohraniční oblasti. Z většiny obcí odešlo až 80% obyvatelstva, některé obce zmizely úplně. Od této doby již neproběhlo významnější masivní osídlování a současný počet trvale bydlících obyvatel je asi třetinový proti stavu před válkou. (12)

V 50. a 60. letech 20. století došlo k výrazné proměně krajin. Lidé zapustili kořeny a vdechli Orlickým horám nový život. (12) V oblasti však již nedošlo k významnému rozvoji průmyslu, obyvatelé byli zaměstnáni v různých malých podnicích a postupně se zvyšoval podíl služeb, a to i v návaznosti na cestovní ruch. Díky tomu jsou také v současné době Orlické hory vděčnou turisticky vyhledávanou oblastí. (6)

Orlické hory a podhůří učarovaly mnoha umělcům a slavným osobnostem, proto jsou s nimi často i spojovány. A i když některým nebyly rodným krajem, staly se jejich domovem. Z nejslavnějších stojí za zmínku například Jan Amos Komenský, Prokop Diviš, Alois Jirásek, Josef Dobrovský, manželé Rettigovi, Max Švabinský, Karel Poláček, Marie Pujmanová, Peter Jilemnický, František Kupka, Antonín Slavíček, Bedřich Smetana a spousta dalších. Do krajiny Orlických hor je přitahovala jejich jedinečnost, čistota, krása a romantika. S těmito osobnostmi přišly do hor a podhůří nové možnosti, kultura a také další návštěvníci vyhledávající odpočinek a klid. (14)

Ještě předtím však v Orlických horách a podhůří existovala nábožensky orientovaná forma cestování, především tzv. poutě.

4. Poutní místa v Orlických horách a Podorlicku

Z historického hlediska byl významnou formou cestovního ruchu nábožensky motivovaný turismus, který měl i v Orlických horách dlouho tradici. Lidé se vydávali na významná posvátná místa (poutní místa, kostely, kapličky atd.) za náboženskými účely, jako byly slavné mše při příležitosti svátku svatých patronů.

V době rekatolizace, hlavně v 17. století, byly poutě také významným faktorem upevňování víry. Slovo „pout“ vzniklo od slova „putovati“ a znamenalo osobní návštěvu při slavnosti zasvěcení určitého kostela. Poutí se nazývaly pobožné návštěvy posvátných míst. Některá poutní místa byla zvlášť známá a uctívána a návštěvy poutníků zde bývaly velmi četné. (15)

V roce 1772 Marie Terezie uvalila zákaz na tzv. daleké poutě, které trvaly více dní. Lidé se tudíž mohli účastnit jen poutí na jeden den. Jedinou výjimkou byla poutní bazilika Maria Zell ve Štýrsku, protože místní madona byla považována za patronku habsburské monarchie. Tato cesta trvala z Orlických hor tři týdny pěšky. Zákaz trval až do roku 1840 a jeho důsledkem byl rozvoj a vznik lokálních poutních míst v českých zemích. Byla obnovována stará barokní místa a vznikala poutní místa nová s cestou na jeden den. V 60. a 70. letech 19. století začaly vznikat novodobé národní poutě, které již měly změněný cíl putování – národní ikona, památná domácí místa. 19. století se tak stalo zlatou dobou poutnictví. [4]

Z oblasti Orlických hor se putovalo na poutě hlavně do Marie Zell ve Štýrsku, do Čenstochové v Polsku, do Vambeřic v Prusku, do Filipisdorfu na severu Čech u pruských hranic, do České Třebové, do Králík a do Studýnek. Ve většině rodin bylo tradicí alespoň jednoho člena rodiny každý rok na pout' vypravit. Součástí poutí byly zpravidla také jarmarky a setkávání známých i příbuzenstva. (15)

Také na území Orlických hor a především Podorlicka se nacházelo mnoho poutních míst. Nejčastěji se jednalo o kapličky, kostely, morové sloupy, zastaveníčka (obrázky) a Boží muka (křížové cesty).

Dále jsou blíže popsány některé z nejvýznamnějších poutních míst.

4.1 Kopečková pouť v Letohradě

Kolovrátská vrchnost, které tehdy patřil kromě Rychnova nad Kněžnou také Kyšperk, dala vystavět na Kopečku nad městem roku 1714 na místě dosavadních misionářských křížů malou kapličku sv. Jana, která se stala poutním místem pro četná procesí. Již roku 1714 se konala první svatojánská pouť. Hrabě Jan Václav Breda dal tehdejší kapličku rozbořit a na jejím místě postavit v roce 1734 nynější kapli. Za dva roky byly ke kapli přistavěny ambity⁴, aby poutníci byli chráněni před nepohodou a mohli v nich i přenocovat. (15)

Na pouť sem přicházelo i mnoho procesí německých, poněvadž jich však bylo méně než českých, byla pro jejich kázání ponechána kaple, zatímco česká kázání probíhala v ambitech. Počet německých procesí se však postupně zmenšoval, až v roce 1860 přišlo poslední. Na vině mohl být tehdy již klíčící oboustranný nacionalismus. (15)

„Městská kronika uvádí, že „pouť svatojánská bývala mnohem slavnostněji oslavována než dnes (myšleno kolem roku 1930), ač ještě hojně návštěvníků sem se dostavuje i v dnešní době“ a pokračuje: „Před poutí všechny domky ve Svatojánské ulici se poopravují, nově natírají, by vítaly tak četné poutníky. Za soumraku ubírá se průvod s hudbou a lampiony z aleje do města, kde u každého obrazu sv. Jana neb sv. Václava hudba koncertuje. Na večer přicházejí sem hojně lidé z blízkého okolí. Druhý den viděti bylo z Kyšperka, kde od časného rána hlučno bylo, přicházeti procesí z Písečné, Nekoře, Petrovic Českých, Těchonína, Dolní Dobrouče, Hnátnice, ano až z Moravy. V předvečer pouti pouští strážník ohňostroje, což přivábí též hojně i místních občanů. Dříve krámy stavěny byly v aleji (tj. Svatojánská ulice), kde stál jeden vedle druhého tak těsně, že velmi těžko bylo lze se zde protlačit. Z důvodů bezpečnostních zakázáno v dobách posledních stavěti v aleji krámy, které dnes přemístěny jsou na náměstí a v ulici Komenského. Bývá zde tolik různých atrakcí (zvěřinec, cirkus, kolotoč, střelnice, houpačky, panoptikum aj.), že náměstí je plně vyplněno...“.“ (15)

Že to Kopečková pouť neměla vždy lehké a politická situace zasahovala i do jejího konání, je zřejmé např. z jednání rady Městského národního výboru dne 16. 3. 1959, kde se rozhodlo, že je nutné potlačovat její církevní ráz. (15)

⁴ otevřená sloupová klenutá chodba na vnitřní straně budovy, <http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/ambit>

Původní smysl pouti ustoupil v dnešní době do pozadí a pout' je dnes pro většinu obyvatel pouze rozsáhlým komerčním podnikem přitahujícím tisíce lidí. Staletá tradice Kopečkové pouti slouží spíše jako dostaveníčko přátel a rodáků, kteří se sejdou z daleka široka aspoň jednou do roka, a prokazuje tak svoji životnost i v dnešní době. Její význam pro město je však spíše propagační a méně hospodářský. (15)

V současné době je letohradská Kopečková pout' jednou z nejvyhlášenějších a nejvíce navštěvovanějších v celých východních Čechách, tento rok navíc slaví již 300. výročí.

4.2 Neratov

Významným a zajímavým poutním místem byl Neratov. Díky sošce Panny Marie a pramenu, jemuž byly připisovány četné zázraky, se stal již v 17. století vyhledávaným poutním místem. Neratov byl tehdy znám ještě pod původním německým názvem Bärnwald. V letech 1723 – 33 zde byl vystavěn velkolepý barokní kostel Panny Marie Nanebevzaté, pravděpodobně podle plánů G. B. Alliprandiho. Jednalo se o významnou stavbu dokládající pronikání zásad radikálního baroka do venkovského prostředí. (16)

Kostel vyhořel v květnu 1945 po odstřelování Rudou armádou. Po zásahu střelou byla nejvíce zničena střecha. Místní němečtí obyvatelé, kteří se pokusili o opravu kostela, byli odsunuti. Komunistický režim kostelu i celé (bývalé) sudetoněmecké oblasti nepřál, proto kostel velmi zchátral a měl být zbourán. Až v roce 1992 byl kostel zapsán do Státního seznamu památek. Obnovu provedla Římskokatolická farnost Neratov ve spolupráci se sdružením Neratov. V roce 1991 se zde konala první pout' a od té doby se vytvořila nová neratovská tradice. V roce 2006 – 2007 byl kostel zastřešen, což vytvořilo podmínky pro jeho další všestranné využití k náboženským i kulturním účelům a postupně se buduje zázemí pro přicházející poutníky. Zajímavostí kostela je atypické architektonické řešení zastřešení skleněnou konstrukcí (viz Přílohy – Obrázek č. 2). (16)

4.3 Kunštátská kaple

Kunštátská kaple leží na hlavním hřebenu Orlických hor mezi Zdobnicí a Orlickým Záhořím v nadmořské výšce 1037 metrů. Jedná se o barokní stavební památku, poutní kapli Navštívení Panny Marie, dnes spíše známou jako Kunštátská kaple. Na drsném hřebenu ji nechal postavit hrabě Johann Kolowrat Krakowský roku 1671. Při stavbě

využil zkušeností lesních dělníků z Tyrolska, kteří se stali zakladateli horských obcí Říčky a Zdobnice. Ti zde v barokní době těžili dřevo do kutnohorských dolů. Dělníci byli velice zbožní a v Tyrolských Alpách sakrální stavby ve vysokých nadmořských výškách nebyvaly ničím neobvyklým. Kaple alpského původu byla roku 1831 přestavěna, nynější podoba pochází z roku 1869. Nejvíce poutníků se zde v minulosti scházelo o první srpnové neděli na svátek Navštívení Panny Marie. Poutníci přicházeli nejen z okolních horských vesnic, ale i z Kladska. (17)

V dobách, kdy na horách hospodařilo i německé obyvatelstvo, byla Kunštátská kaple místem, kde se setkávali obyvatelé obou stran hor nejen za účelem náboženských poutí, ale i kvůli obchodu. „Výměna obilí, hus, dobytka - to vše se odehrávalo mezi jednotlivými vesnicemi v povodí Orlice. Kaple na hřebeni byla příležitostí, aby přišli i lidé z druhé strany Orlických hor. Ti šli na pout' a vzali s sebou něco na prodej. Pod záštitou křesťanské církve byla hlavní bohoslužba, ale dělo se i toto setkávání lidí.“ [18]

V druhé polovině 20. století však kaple kvůli neukázněnosti turistů, tvrdým klimatickým podmínkám, ale i díky odporu totalitního komunistického režimu ke všemu náboženskému doslova ruinovala. V roce 2004 se podařilo dokončit záchrannou rekonstrukci kaple, na níž se podíleli jak Češi, tak i bývalí místní obyvatelé, dnes žijící v Německu, kteří po roce 1945 z Orlických hor odešli. Ti Kunštátské kapli neřeknou jinak než „Puuschkapelle“. V roce 2005 tak mohla být kaple Navštívení Panny Marie znovu vysvěcena a poutní místo se tak dočkalo znovuzrození. V současné době je vnitřek kaple nově opravený. Kaple byla ve své historii svědkem soužití českého, německého a polského obyvatelstva. (17)

4.4 Homol

Významné barokní poutní místo se nachází nedaleko města Kostelec nad Orlicí na kopci Homole, jehož název i tvar ovlivnil název celé oblasti. (19)

Poutní místo na Homoli zřídila koncem 17. století hraběnka Terezie Eleonora z Ugarte, majitelka nedalekého zámku v Borovnici. Zřejmě inspirovaná v té době vrcholící rekatolizací, nechala na svém panství vybudovat svatyni, která by se stala místem zbožných poutí. Jádrem celého komplexu poutního místa je raně barokní kostel Bolestné Panny Marie obklopený hřbitovem, postavený v raně barokním stylu v letech 1692 – 96. Je to jednolodní stavba se zdobeným západním štítem a hranolovou věží.

Zařízení je vesměs rokokové a pseudoslohové. Hřbitov obklopuje zeď, kterou po stranách před průčelím doplňují dvě kaple z roku 1703. Celek doplňuje ještě kostnice a hostinec z 50. let 18. století. Středoevropským unikátem a stavební i umělecko-historickou raritou Homole je kamenné schodiště, které stoupá od cesty až na vrchol kopce ke kostelu. Má 153 stupňů a 16 odpočívadel. Tento počet je určen symbolickou myšlenkou, aby se poutníci při stoupání do chrámu mohli pomodlit růženec. Počet schodů přesně odpovídá počtu Zdravasů ve Velkém růženci se třemi Zdrávasy úvodními, počet odpočívadel pak Otčenášům. [19]

Slavné poutě byly s nástupem totalitního režimu omezeny. V současné době se sem vrací tradice každoročních poutí a pořádají se zde různé kulturní programy.

4.5 Anenská studánka

Tato obec leží mezi Lanškrounem a Českou Třebovou. Byla známá především díky léčivým pramenům, proto zde byly v druhé polovině 17. století založeny lázně s dřevěnou budovou a kaplí. Lázně byly v 18. století rozšířeny. V období druhé světové války byl komplex přestavěn a sloužil jako léčebna pro německé vojáky. V současné době se zde nachází ústav sociální péče. Nad léčivým pramenem stojí kaplička z roku 1738, zdobená sousoším panny Marie s Ježíškem. Kromě toho se v obci nachází kaple panny Marie Pomocné z roku 1756. Dominantou obce je kostel pocházející z roku 1907. [20]

Dalšími historicky známými a významnými poutními místy jsou například Horákova kaple u Dolní Dobrouče, Rokole u Náchoda, Mariánská hora u Lanškrouna a další.

Na rozdíl od náboženského turismu je v následující kapitole popsána historie turistiky za poznáváním přírodních a kulturních krás Orlických hor a Podorlicka.

5. Historie turistiky

„Cestovati pro zábavu, která náleží najmě v rozkoši z pobytu v přírodě vůbec a pak ve vyhledávání méně známých a krajinářsky i jinak vynikajících končetin, neméně také pro osvěžení tělesné i duševní – toť turistika.“ (Dr. J. Guth – Jarkovský) (21)

Turistika obecně umožňuje rozmanité možnosti turistických aktivit. Jsou to různé formy rekreační turistiky, turistiky mládeže či rodin s dětmi až po výkonnostní formy. V turistice používáme různé přesunové prostředky. Od pěší turistiky se odlišuje vysokohorská turistika. Kromě turistiky lyžařské, vodní, na kole a motorovým vozidlem existuje turistika na koních nebo krasová. (22)

Pěší turistika byla historicky nejstarším způsobem cestování a v mnoha případech také nutností. Tzv. „na zkušenou“ se vydávali mladí lidé za poznáním, získáním znalostí a dovedností ve svém řemesle (zedníci), putovalo se za uměním (malíři) a obchodem (jarmarky). Významné byly také výše zmíněné náboženské poutě a cesty na svatá místa. Pro pocestné byla postupně zřizována místa pro občerstvení a přespání (hostince). S postupným rozvojem průmyslu a tím i přesídlováním obyvatel do měst se pěší výlety do přírody staly vítaným zpestřením života především šlechty a později bohatších vrstev měšťanstva. (23)

V Evropě nastal masový rozvoj cestování a turistiky v polovině 19. století s rozšířením železniční sítě a později automobilismu. Nadšení pro krásnou a romantickou přírodu se postupně měnilo na snahu přírodu poznat a zdolávat sportovními výkony. (24)

V 19. století vznikala v Německu, Rakousku a ve Švýcarsku celá řada turistických spolků. Díky německému kapitálu na území dnešní České republiky vzniklo v letech 1878 - 1893 několik německých turistických spolků. Byly však roztržštěné a kromě turistiky sledovaly také německé nacionální cíle. (24)

K posílení českého vlastenectví vedlo zakládání čistě českých sportovních klubů, jako např. Český klub bruslařů nebo Česká ústřední jednota velocipedů. V roce 1862 vznikla tělovýchovná organizace Sokol, který jako doplňkovou činnost organizoval „sokolské výlety“ řízené zvláštním výletním řádem. S postupem času však výlety již neuspokojovaly požadavky důkladnějšího poznávání přírody a památek. (24)

Tyto potřeby spolu s nutností čelit zápornému vlivu německé turistiky, tj. germanizační politice německých turistických spolků, vedla k pokusům o založení samostatného českého turistického spolku. (24)

Turistika měla rovněž zlepšovat hospodářské a sociální podmínky Čechů žijících v horských a podhorských územích, kam také patřila sudetoněmecká oblast Orlických hor. (23)

5.1 Turistika v Orlických horách

Kouzlo a krása přírody Orlických hor se staly objektem oprávněné pozornosti prvních průkopníků turistiky. Od samého počátku prosazovali její zlidovění a zpřístupnění nejširším vrstvám obyvatel a zároveň využití přírodního bohatství vlasti ve prospěch národa. Mezi průkopníky české turistiky v Orlických horách patří Alois Jirásek, JUDr. Jindřich Štemberka, Karel S. Kašpar, Čeněk Chyský, Karel Březina a další. Veřejné organizování turistiky začalo v šedesátých a osmdesátých letech 19. století, kdy byly zakládány ve městech při Měšťanských besedách „komise pro turistiku“. [25] Měšťanská beseda byl spolek, který plnil funkci českého společenského střediska. Pořádal různé vzdělávací přednášky, besedy, schůze i umělecká vystoupení. [26]

Pro rozvoj cestovního ruchu v Orlických horách měla právě turistika největší význam. Kvůli zvětšujícímu se počtu návštěvníků a v souvislosti s jejich zvětšujícími se nároky se rozvíjela také síť ubytoven, chat a zimní lyžařská turistika. Základy dnešního „turismu“ v Orlických horách jsou spjaty se vznikem samostatného Klubu českých turistů (KČT). Postupně jsou zde zakládány pobočky (odborné) klubu a KČT se stává nejvýznamnější organizací z hlediska rozvoje cestovního ruchu v Orlických horách. [25]

5.2 Klub českých turistů

„„Turista“ je člověk, cestující za zábavou a zotavením předem pěšky, pak také drahou a sem tam i parníkem, automobilem nebo povozem, méně po kole.“ (Dr. J. Guth – Jarkovský) (21)

Prvním předchůdcem KČT, byl spolek Pohorská jednota Radhošť založená roku 1884. Jejím cílem byla turistika v Beskydech. Zůstala však regionálně omezená mimo centrum českého dění, proto se nemohla vyvinout jako celonárodní organizace.

Podnětem k založení celonárodního klubu se stala obrana českých menšin na severu Čech proti germanizaci. V roce 1885 vznikla Národní jednota severočeská a následně byl v roce 1888 založen Klub českých turistů. Prvním předsedou klubu byl zvolen známý vlastenec a organizátor českého národního života Vojtěch Náprstek. (24)

Cílem KČT bylo organizování českých turistických výprav do národnostně smíšených oblastí s cílem morální i hospodářské pomoci českým obyvatelům. (24) *„Jeho hlavní snahou bylo zpřístupňovat zajímavé cesty a místa království českého i markrabství moravského a vévodství slezského a po vzniku ČSR i na Slovensku a Podkarpatské Rusi.“* (23)

Mezi první a nejvýznamnější představitele KČT patřil Jiří Stanislav Guth – Jarkovský. Tento středoškolský profesor, český prozaik, publicista a vášnivý turista a cestovatel vydal první ucelené zpracování teorie turistiky – „Turistický katechismus“. (24)

Pravidla klubu upravovaly Stanovy Klubu českých turistů, viz níže uvedené.

„Chceme vyhledávat nejen krásné krajiny a pamětihodná místa, nýbrž je přístupnými a k turistickému užitku způsobnými činiti a vynasnažiti se konečně, abychom cestování učinili také co nejpříjemnější a nejpohodlnější.“ (24)

Spolek domáhá se účelu svého zejména tím, že

- 1. zakládá a zřizuje odbory v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a v ostatních královstvích a zemích na říšské radě zastoupených;*
- 2. pořádá přednášky a výstavy;*
- 3. vydává, rozšiřuje a podporuje časopisy, spisy a knihy, cestovní mapy a jiná literární díla a umělecká díla;*
- 4. zakládá a rozšiřuje sbírky knih a map cestovních, rozhledny a jiné podobné předměty (turistické upomínky);*
- 5. domáhá se snížení cen jízdného a vůbec výhod cestovních pro členy;*
- 6. stará se o pohodlí turistů na cestách, zejména pokud se týče ubytování, občerstvení nápoji a stravování – zřizuje a udržuje budovy k účelu tomu sloužící;*

7. *pečuje o zdokonalení prostředků dopravních – zřizuje, upravuje a označuje cesty, rozhledny a útulky;*
8. *opatřuje spolehlivé vůdce turistů a stará se o jejich výcvik a organizaci;*
9. *vykládá památky na vyznačených místech;*
10. *podává zprávy a rady o věcech cestovních;*
11. *pořádá schůze, sjezdy, společné výlety a zábavy;*
12. *zřizuje fondy ke zvláštním účelům české turistiky a k účelům klubů ustanovené;*
13. *zakládá a udržuje útulny studentské (noclehárny) a pečuje o cestování studujících;*
14. *pečuje o ochranu a udržování památek přírodních, uměleckých a historických;*
15. *podporuje vše, čím lze přispěti ke zvelebení duševnímu a hmotnému obyvatelstva;*
16. *koná skutky dobročinné a lidumilné, jako vánoční stromy atd. “ (24)*

V roce 1918 po vzniku samostatného Československa došlo k přejmenování Klubu českých turistů na Klub československých turistů (KČST). V níže uvedeném textu z doby socialistického Československa je tato skutečnost popisována stylem poplatným své době. (24)

„Klub českých turistů byl v podstatě složen z příslušníků inteligence, příslušníků drobné a střední buržoazie. Byl vlastenecký, někdy až nacionálně zaměřen, plně podporoval národní a protihabsburskou politiku. Odpovídal však tehdejší době, názorům, mravům a zvykům buržoazní společnosti, hlásal idealistický světový názor, individualismus, nepolitičnost; kromě studentů neznal vůbec mládež. V mnohém ohledu (značení, budování rozhleden a chat, vydávání turistické literatury a map, ochrana památek) byl KČT opravdovým průkopníkem české turistiky. Obsahovou stránkou turistiky se zabýval jen nepatrně; předpokládal, že obsah turistiky je zcela jasný a jednou provždy určen; proto vynakládal veškerou svou péči na její organizační a materiální zabezpečení.“ (ing. JUDr. Rudolf Štancil, 1973) (24)

Po osvobození na konci druhé světové války se objevila snaha sjednotit tělovýchovu a sport. V roce 1945 vznikl Národní výbor české turistiky tvořený dvěma zástupci z KČT, Pohorské jednoty Radhošť a České obce turistické. Toto sjednocení bylo však

pouze formální, protože zúčastněné organizace pokračovaly v práci samostatně. (24) Ve stejném roce byl založen Ústřední národní tělovýchovný výbor, který sjednotil všechny sportovní, tělovýchovné a turistické organizace. Začlenění turistiky, všech tělovýchovných jednotek (TJ) a sportovních organizací do celonárodní organizace Sokol bylo provedeno do roku 1948 a vrcholnou organizací turistiky se stala Československá obec sokolská – turistický odbor. (22)

Po sloučení byly odbory KČT přejmenovány na oddíly a začleněny do místních sokolských jednot, což znamenalo i začlenění do sokolských žup a zánik žup turistických. (24)

Župní uspořádání KČT mělo přispět k rozvoji organizace. Původně se jednalo o volné seskupení odborů KČT podle území, do nichž byla zaměřena jejich činnost. Župy se podílely na organizaci turistické činnosti, např. na jednotnosti a návaznosti turistického značení, vyjadřovaly se k návrhu nových turistických cest. Zástupci žup zasedali např. v ředitelských radách státních drah, kde se snažili prosazovat vhodnější spoje, dávali podněty i pro nové autobusové tratě a pro vydávání koncesí na soukromou autobusovou dopravu. (24)

Po sjednocení tělovýchovy se také začala v turistice rozvíjet nová forma činnosti – orientační závody. Kromě této činnosti byly pořádány i besedy se světelnými obrazy. V té době se také začínala provozovat turistika na kole – dálkové i vícedenní jízdy na kole a později i závodní činnost v rámci cyklistického oddílu. (22)

Vládním nařízením v roce 1951 byly zrušeny Ředitelství pro cestovní ruch, oblastní a místní sbory pro cestovní ruch a byly zřízeny kanceláře CIS – Cestovní informační kanceláře. CIS úzce spolupracovala s KČT, pracovníci byli většinou členové bývalého KČT. (24)

V roce 1954 nařízením vlády o nové organizaci turistiky a domácího cestovního ruchu z národního podniku (n.p.) Vzlet (sokolské družstvo vzniklé v roce 1950), Čedoku a Cestovního ruchu vznikl n. p. Turista. Bylo zřízeno Státní tělovýchovné nakladatelství, které se zaměřilo na vydávání turistické literatury, turistických map a průvodců. (24)

Během těchto několika let se však projevila neúnosnost stávající organizační roztříštěnosti tělovýchovy podle odborových svazů. V tomto důsledku vznikl v roce

1957 Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV), jehož základní organizační jednotkou byla tělovýchovná jednota a turistika se stala jednou z jejích základních složek. Na všech stupních řízení včetně TJ byly vytvářeny odbory turistiky. (22)

V 50. letech se objevuje snaha o náročnější a celoročně provozovanou turistiku. Byly propagovány nové formy turistiky, např. orientační závody, sportovní klasifikace, získávání výkonnostních tříd zápočtovými cestami, orientační běhy s rozvojem speciálních znalostí i obohacením turistiky o poznávání přírody a historie, které přilákaly nové, především mladé členy. Objevily se i nové druhy turistických akcí. (24)

Celorepublikově byly organizovány turistické srazy, které měly přispět k výměně zkušeností, metod práce, ale i jako účinný prostředek politickovýchovné práce a vzor, jak tuto činnost provádět v běžné turistické činnosti v základních odborech. Byla to jakási forma propagace socialistické ideologie. (24)

V 60. letech vznikala potřeba kompenzovat omezený pohyb v pracovním prostředí zvýšenou pohybovou aktivitou, která vedla k nové formě – dálkovým pochodům, které si brzy vytvořily svoji tradici. Došlo k rozvoji nových druhů turistiky. Kromě pěší turistiky se prosazovala vysokohorská turistika, ale i turistika krasová, vodní, lyžařská, cykloturistika a mototuristika. (24)

Cílem masové i individuální turistiky bylo získat různé druhy turistických odznaků, což se stalo velmi populárním. Masové odznaky mohl získat i neorganizovaný turista. S myšlenkou propagovat pravidelnou organizovanou pěší turistiku v široké veřejnosti prostřednictvím každoročních turistických pochodů, byl např. vyhlášen v roce 1957 první ročník akce 100 jarních kilometrů. Šlo o otevřený program svazu turistiky, kdy smyslem nebyl vlastní odznak, ale aktivní pohyb v přírodě dětí, mládeže i dospělých, který se stal velmi oblíbeným. Požadovaných 100 km bylo možno absolvovat pěšky, na lyžích i po vodě, nebo i svým dopravním prostředkem za dobu asi pět a půl měsíce na výletech, vycházkách a rodinných procházkách. Nebylo možné je ujít najednou, ale nejméně za pět výletů. (24)

Upravené podmínky plnily i výběrové rekreace Revolučního odborového hnutí (ROH), účastníci získávali podobný odznak – rekreační kilometry. (24)

V roce 1969 vznikl Český svaz turistiky a Slovenský svaz turistiky, které byly sdružené v Československé federaci turistiky a táboření. (24)

Sedmdesátá léta byla ve znamení pořádání různých pěších pochodů, regionálních, dálkových, pořádání soutěží a počátků cykloturistiky. (24) Motivací bylo plnění podmínek různých odznaků. Výkonnostní formy motivují výkonnostní odznaky pěší, vysokohorské, lyžařské, vodní, cyklo a mototuristiky. Například pro mládež byly pořádány turisticko - branné závody, při nichž se udělovaly výkonnostní třídy. (22)

Se zvýšením životní úrovně v 80. letech, díky větším příjmům domácností a nárůstem volného času se v Československu rozvinula a rychle se stala oblíbenou autoturistika. V 90. letech s nástupem nové éry turismu (komerčního) došlo k převzetí aktivit KČT soukromými organizacemi cestovního ruchu (cestovní kanceláře, agentury, atd.). (24)

5.3 KČT v Orlických horách

„Předním úkolem Klubu jest turistiku usnadňovat, tj. stavět turistické cesty, činit zdejší objekty, kupř. vyhlídky, přístupnými, stavět rozhledny, chýše, útulny, restaurace, značkovat cesty, vydávat turistické publikace a průvodce, pořádat přednášky, zejména v období zimním a zřizovat studentské noclehárny, které podporují výchovu turistického dorostu.“ (22)

“ Orlické hory, které „... ač tak krásné a půvabné, byly vždy zanedbávány, přes to, že obyvatelstvo jich i německé národnosti, chovalo se k nám vždy spíše přátelsky než nepřátelsky... “ (Dr. J. Guth – Jarkovský) (22)

Nejstarší odborem KČT v oblasti Orlických hor byl KČT v Rychnově nad Kněžnou založený v roce 1889. Stal se druhým nejstarším odborem KČT v českých zemích a měl největší zásluhu o rozvoj turistiky v Orlických horách. Cílem odboru bylo turistické využití Orlických hor, které byly tehdy neznámým územím. Jeho hybnou silou byli především profesori rychnovského gymnázia, podporovaní jeho ředitelem Ondřejem Frantou, prvním předsedou odboru. Roku 1902 se stal členem rychnovského odboru KČT JUDr. Jindřich Štemberka, který byl později označován za zakladatele turistiky v Orlických horách. Členové klubu pořádali vycházky a výlety do hor, se studenty značili první turistické cesty a vodili do hor výpravy z jiných míst. (22) V této době neexistovalo značení ani žádným německým spolkem, protože první zde byl založen až v roce 1925. Do hor nevedla od Rychnova nad Kněžnou kvalitní silnice, neexistovala veřejná doprava, nebyla zde žádná útulna ani chata pro přenocování. (23)

Na počátku devadesátých let byl založen odbor KČT v Novém Městě nad Metují (1893) a ve stejném roce také obzvlášť aktivní odbor v Náchodě. O dva roky později vznikl odbor KČT v Kostelci nad Orlicí, v roce 1900 v Žamberku a v roce 1918 v Ústí nad Orlicí. Odbory Kostelec nad Orlicí a Žamberk po vzniku brzy zanikly. Zvláštní místo a postavení zaujímal i vzdálenější odbor v Hradci Králové založený v roce 1895. Od svého zrodu se snažil upozorňovat na půvaby hradeckého kraje a „živit“ zejména Orlické hory čilým cestovním ruchem. Odbor sice po třech letech zanikl, ale od roku 1911 opět aktivně vyvíjí činnost a výrazně ovlivňuje další turistickou práci v rozsahu celé Orlické župy. [25]

Župa Orlická byla ustanovena v roce 1919 na chatě Panoramě v Deštném v Orlických horách. Byla největší župou ve Východočeském kraji. Její prvotní úlohou byla výstavba Masarykovy chaty na Šerlichu, rozšíření sítě studentských nocleháren, zjišťování správnosti místních názvů a zavádění českého původního názvosloví v Orlických horách, provádění soupisů památných stromů a jiných přírodních a historických památek. JUDr. Štemberka vyslovil nezbytnost dobudování a označení celé dlouhé turistické trasy z Nového Města nad Metují přes Olešnici v Orlických horách, Vrchmezí, Šerlich, Deštnou, Kunštátskou kapli, Čihák, Mladkov do Jablonného nad Orlicí (později Jiráskova horská cesta) a k ní vhodnými cestami zajistit napojení z jednotlivých odborů KČT. Bylo třeba vydat i dobrou mapu Orlických hor s turistickým značením a průvodce. (23)

Župa systematicky svolávala schůze žup do různých míst, které znamenaly pro každé město významnou společenskou akci, spojenou se společenským večírkem a prohlídkou místních turistických zajímavostí. Konala se v sobotu a v neděli a účastníci nocovali u jednotlivých členů pořádatelství odboru. (24)

V tomto období opět vynikal právě předseda a spoluzakladatel župy Orlické JUDr. Jindřich Štemberka. Ten od roku 1891 vede jednodenní i vícedenní pečlivě připravené turistické výpravy pro rychnovské, hradecké, ale i pražské turisty do Orlických hor. [25]

Na území Orlických hor postupně působily další turistické organizace i jiné odbory KČT. V Rokytnici v Orlických horách sídlil od roku 1925 německý turistický spolek Gebirgsverein für das Adlergebirge ustanovený v roce 1925 ve Zdobnici. (23) Postupně byly v okolí zakládány i další odbory tehdejšího Klubu československých turistů

v Opočně (1921), Vamberku (1923), Potštejně (1924), Jabloném nad Orlicí (1924), Solnici (1927), Týništi nad Orlicí (1931), Rokytnici v Orlických horách (1935) atd. [25]

Od počátku devadesátých let 19. století se tedy úspěšně rozvíjí činnost jednotlivých turistických odborů. Vznikají sítě značených turistických cest, jsou vydávány propagační materiály, publikace, turistické průvodce, turistické a plastické mapy Orlických hor a propagační články do novin a časopisů. [25]

Od roku 1915 a zejména ve dvacátých a třicátých letech 20. století se zvýšila aktivita jednotlivých turistických odborů na úseku branné výchovy. Především s nástupem Hitlera v Německu tato činnost nabyla na významu a aktivity se zaměřily na obranu republiky proti hrozícímu fašismu. [25]

Prioritní oblastí turismu a turistiky v Orlických horách bylo rovněž zabezpečení v oblasti budování a zřizování turistických základen především formou horských chat. Pro zatraktivnění i z ekonomického hlediska bylo výhodné budování chat i s rozhlednami. [25]

Již zmiňovaný JUDr. Jindřich Štemberka pro možnosti ubytování zakoupil dvě chalupy v Antonínově údolí mezi Skuhrovem nad Bělou a Deštným v Orlických horách. Tyto chalupy upravil pro přenocování turistů. Roku 1915 dále koupil bývalý německý hostinec na Dříši (místní část Deštného v Orlických horách) a zřídil zde první českou turistickou chatu – Horskou boudu Panorámu. (22)

V letech 1924 - 1925 vyrostla těsně pod vrcholem Šerlich perla horských chat v Čechách, nazvaná na počest prvního prezidenta republiky, Masarykova chata na Šerlichu. V období 1925 - 1927 odbor z Jablonného nad Orlicí vybudoval reprezentativní chatu na Suchém vrchu i s kamennou rozhlednou. Další významné stavby na sebe nenechaly dlouho čekat. V roce 1928 byla vystavěna ubytovna Jiráskův dům, pak následovala chata na Čiháku (1931 - 1932), na Adamu (1936) a další (viz kapitola Ubytování - turistické chaty). [25]

Kluby českých turistů se tak staly v Orlických horách nejpřínosnějšími organizacemi v souvislosti s rozvojem cestovního ruchu a staly se základem organizované turistiky v Orlických horách a Podorlicku. Infrastrukturu vybudovanou KČT využívaly následně i ostatní organizace cestovního ruchu a individuální cestovatelé.

KČT fungoval na základě dobrovolnosti a nadšení členů, jako nezisková organizace otevřená pro širokou veřejnost od dětí, mládeže až po seniory. Jednou z nejdůležitějších myšlenek byla také podpora a motivace ke zdravému životnímu stylu a udržení kondice. (27)

V následující části jsou popsány jako vzorové tři vybrané Kluby českých turistů historicky působící v této oblasti.

5.3.1 KČT v Rychnově nad Kněžnou

Průkopníkem organizované turistiky v oblasti Orlických hor se stal odbor KČT Rychnov nad Kněžnou, který byl schválen v roce 1889 po vzniku Klubu českých turistů jako jeho druhý odbor. Do hor nevedly silnice, polní a lesní cesty měly místo mostů desítky brodů, neexistovaly turistické mapy a chybělo ubytování. Odbor zajistil turistické zpřístupnění celé oblasti Orlických hor a působil na vytvoření řady dalších odborů KČT. V slavnostním projevu při kladení základního kamene chaty na Šerlichu 14. 9. 1924 profesor rychnovského gymnázia dr. K. Březina oprávněně uvedl, že jít na tato místa před 40 lety bylo velkým činem. [25]

Odbor KČT po často obtížných jednáních s majiteli pozemků vyhledával turistické trasy a prováděl jejich úpravy a značení. Náklady byly za Rakousko - Uherska prováděny z členských příspěvků a výtěžků turistických akcí nebo darů. Roku 1893 byly vyznačeny trasy z Rychnova po hřebenu Orlických hor až na Vrchmezí. Odbor značil dále trasy do Říček, Rokytnice, Zdobnice, k pramenům Kněžny a do kraje z Rychnova - přes Potštejn do Brandýsa, Litic, Doudleb, Kostelce a celého širokého okolí. [25]

Téměř 10 let funkci 1. předsedy vykonával ředitel gymnázia Ondřej Franta. Významným představitelem byl také profesor gymnázia Josef Sallač, který se studenty prováděl značení a úpravy turistických cest. Vedl studenty při prázdninových putováních po Čechách, Slovensku, Polsku, Lužici, Slovinských Alpách a dokonce i k moři. Aby se akcí mohli účastnit i chudší studenti, založil tzv. „Studentský fond“, který byl dotovaný z výtěžků studentských koncertů a darů. Byl iniciátorem budování „turistických stanic“ a studentských nocleháren. Například v Rychnově nad Kněžnou byla zřízena první noclehárna roku 1894. Organizoval výlety a to i zimní, turistické besedy a podílel se na vydávání propagačních pohlednic. Byl autorem propagačních

brožur a množství turistických článků v tisku, kreslených velkých orientačních map atd. [25]

Dalším významným průkopníkem byl profesor gymnázia Čeněk Chyský, který pokračoval ve značení cest a organizaci i vícedenních výletů. Je autorem publikací, jako například 50 vycházek z Rychnova nad Kněžnou, Vzhůru do Orlických hor, Orlické hory, Obrazy z Orlických hor, Jiráskova horská cesta a množství propagačních článků. [25]

Předchůdcem turistických informačních středisek byla také například „turistická poptavárna“ v lékárně Aloise Wolfa. Dalším obětavým funkcionářem byl profesor dr. Karel Březina, který značil i v oblasti Orlického Záhoří, organizoval pěší i lyžařské výlety a tiskem propagoval turistiku v oblasti Orlických hor. [25]

Jedním z nejvýznamnějších členů byl rychnovský advokát JUDr. Jindřich Štemberka, který byl velkým propagátorem Orlických hor. Stal se 1. předsedou turistické župy Orlické. Byl iniciátorem vytvoření turistické magistrály „Jiráskova horská cesta“, která byla slavnostně otevřena 31. 7. 1921 na „Panoramě“ za přítomnosti Aloise Jiráska. Dal popud a navrhl místo k stavbě chaty KČT na Šerlichu, otevřené v roce 1925. [25] Od roku 1931 přes 30 let připravoval a vedl jedno i vícedenní turistické výpravy pro rychnovské, chrudimské, jaroměřské, hradecké, pardubické a často i pražské turisty. (12)

Na rychnovském gymnáziu studoval též dr. Jiří Guth-Jarkovský, předseda ústředí KČT a KČST v letech 1915-1926 a zakladatel československého olympijského hnutí. [25]

Odbor v Rychnově postupně vytvořil a udržoval až 238 km značení a byl spoluautorem myšlenky vybudování chaty KČST na „Vyhliďce“ nad Vamberkem, která byla otevřena v roce 1926. V roce 1926 nechal zřídit turisticko-lyžařskou chatu Kovárna, kterou trvale spravoval. Na chatu organizoval výlety. Také se podílel na zatraktivnění chaty Studánka a na přestavbě chaty na Adamu v Českých Petrovicích. Obě chaty se staly známými a vyhledávanými turistickými středisky. [25]

V době obsazení československého pohraničí a odtržení sudetoněmecké části území republiky došlo k zabrání většiny chat včetně Panoramy a Kovárny. Zároveň došlo k likvidaci sítě turistického značení. Po druhé světové válce odbor navázal na přerušenu činnost a byly obnoveny zničené turistické trasy a označovány nové. [25]

Za doby socialismu se činnost odboru podřizovala centrálně řízené politice pod záštitou Sokola, kde odbory turistiky postupně přecházely do tělovýchovných jednot (TJ) a oddílů. (23)

Úsilí rychnovského odboru směřovalo i k zakládání dalších odborů v okolí, jako například v Žamberku. (22)

5.3.2 KČT Žamberk

Dřívější okres Žamberk zahrnoval oblast od Suchého vrchu až po Bedřichovku a Luisino údolí. (22)

Odbor KČT v Žamberku byl povolen už v roce 1900. O jeho činnosti se však nedochovaly žádné zprávy. Výroční zpráva KČT Praha za rok 1902 uvádí: „Přes snahy nebyl dosud odbor KČT v Žamberku zřízen.“ (22)

Výlety a pochodová cvičení pořádala od svého založení v lednu 1887 pouze Tělocvičná jednota Sokol, proto byla v roce 1917 díky těmto činnostem přijata za člena KČT. Turistika v podhoří Orlických hor byla po zániknutí původního odboru prováděna jen nadšenými jednotlivci, bez plánu a jen zcela nahodile. (22)

Hojná účast hostů, tj. nečlenů sokolských při zmíněných vycházkách přímo nutila k úvaze o zřízení nového odboru KČT, který za války kvůli poměrům v té době panujícím nebylo možné realizovat. Určitou formou tuto činnost nahrazovala tělocvičná jednota Sokol. (22)

V Žamberku se podařilo zřídit „turistickou stanici“ v Panském domě – turisté zde měli nárok na slevu z ceny služeb. V červenci 1897 byla v hotelu Modrá hvězda zřízena turistická noclehárna se slevami pro studenty. (22)

Ve válečných letech 1914 - 1918 byly časté sokolské výlety, ale podmínky pro založení odboru KČT však skutečně vznikly až po válce. (22)

„...K oživení a počeštění hor Orlických turistikou a zimními sporty jeví se nám založení odboru K.Č.T. skoro nutností. V posledních dnech založen odbor K.Č.T. ve východních Čechách v Chocni a k ustavující schůzi v Kostelci dojde v několika dnech. I Vamberk jeví sympatický sklon k turistice.

Okrašlovací spolky jsou pro turistiku příliš těsným rámcem. Organizaci českých turistů nelze ani srovnávat s organizacemi německými a francouzskými. V K.Č.T. soustředěno je něco přes 5 000 členů v 60 odborech, ač by jich mělo být v poměru k organizacím německým aspoň 40 000. Nutno i na tomto poli pracovati zejména tam, kde jeví se pro turistiku tak příznivá půda a kam by zanesla, jsouc dobře chápána i užitek hospodářský. A tj. v Žamberku. Pokud známe činnost občanstva žamberského, jeví vždy plný smysl pro pokrok...”

(z dopisu Karla Slavomíra Kašpara, iniciativa k založení odboru KČT v Žamberku z roku 1919) (22)

V srpnu 1919 byl tedy založen odbor KČST v Žamberku, který pracoval nepřetržitě až do sjednocení tělovýchovy, v letech 1948 – 1989 však pod jinými názvy a svoji bohatou činnost nepřerušil ani v období okupace. (22)

Hlavní náplní činností odboru bylo především pořádání a organizování výletů a vycházek a značení turistických cest. Také se finančně podílel i na akcích jiných odborů. V roce 1931 zřídil odbor turistickou noclehárnu ve škole pro ženská povolání (nyní Speciální škola), která byla v provozu o prázdninách. (22)

Propagace turistiky byla zajišťována především přednáškami pro veřejnost. Odbor organizoval také účast na slavnostních akcích, jako bylo otevření Cesty Aloise Jiráska v roce 1921 nebo turistických chat v Orlických horách. (22)

Členskou základnu tvořili téměř výhradně příslušníci středních vrstev, kteří měli zajištěné postavení a finanční příjmy. Tito lidé si mohli dovolit platit poměrně vysoké členské příspěvky, poskytovat finanční dary a zajišťovat dary např. od okresní politické správy nebo od spořitelny. Počet členů dosáhl maxima v letech 1935 - 1946. Citelný úbytek byl zaznamenán po okupaci a odbourání slev na železnici. Po osvobození opět počet členů vzrostl, ale již nedosáhl předválečné úrovně. (22)

Významné místo v činnosti odboru mělo lyžování. Lyžařský a sánkařský kroužek vznikl v roce 1923. Podle dochovaných zpráv bylo nejúspěšnější období od prosince roku 1925 do jara 1927. Každou zimu bylo pořádáno několik výletů polodenních i celodenních. Oblíbenými cíli byla Zákopanka v Líšnici, Čihák, Suchý vrch, Žampach či Anenský vrch. V březnu 1927 se konal výlet i na Kralický Sněžník. Jezdilo se na lyžích i na

saních, tažených koňmi, tzv. sanicích a v roce 1925 se poprvé konaly lyžařské závody v Klášterci nad Orlicí. (22)

Závody měly být protiváhou tradičních každoročně pořádaných německých závodů v oblasti Bartošovice – Marienthal (nyní Niemojów). Závody měly být konané v rámci závodů sokolské a turistické župy Orlické. Po uveřejnění zpráv v novinách rozhodla sokolská župa uspořádat závody sama. (22)

„...Sportovní veřejnost jistě s radostí uvítá tuto akci, která má obrátit proud zimních sportovců i do opomíjených dosud a přece tak panensky krásných hor Orlických.“

(článek v příloze Národní politiky z 9. 12. 1925) (22)

Kvůli mnoha problémům při organizaci a realizaci závodů, v roce 1926 vstoupil kroužek do Svazu lyžařů. Odbor KČST Žamberk byl v roce 1926 také za člena přijat a zařazen do Krkonošské župy. Od tohoto roku však práce výboru postupně ochabovala a od roku 1927 již nejsou žádné konkrétní zprávy o činnosti kroužku. (22)

Dá se říci, že turisté byli tedy průkopníky lyžování (sportovního) v Žamberku. Pokračovatele našli v lyžařském odboru Sokola, který byl založen koncem 20. let. Lyžařské výlety pořádal odbor KČT opět až po druhé světové válce. (22)

V Žamberku byla velmi často provozována „šlitáž“, což byla vyhledávaná atrakce. Za saně, tažené koňmi, se připřahaly další saně normální (5, 10 a více) a takto se jelo na výlet. Šlitáž vznikla mnohem dříve, než sánkařský kroužek KČST, a o mnoho let jej také přežila. (22)

V období sjednocené tělovýchovy ustoupily do pozadí pěší a lyžařské vycházky do nejbližšího okolí. Převažovaly autokarové výlety (jednodenní i dvoudenní) např. do Beskyd, na Českomoravskou a Žďárskou vysočinu, do jižních Čech, napříč Slovenskem, severní Moravou, do Jizerských hor, Jeseníků, Krkonoš i Orlických hor. (22)

Funkcionáři turistického oddílu TO Sokola Žamberk byli činní i ve vyšších turistických orgánech. V roce 1950 byl ustaven Krajský odbor turistiky (KOT) Krajského výboru Sokola. Zmínka v oběžníku všem Místním národním výborům (MNV) a školám okresu Žamberk informuje o tom, že turistické oddíly okresu udržují na 400 km značených cest a 3 noclehárny se 100 lůžky. (22)

V letech 1957 – 1959 odbor turistiky opět rozvíjí činnost. Organizuje závody v orientačním běhu a různé zájezdy a stará se turistické značení, které v horských podmínkách dost chátralo. (22)

V roce 1960 došlo k reorganizaci územního rozdělení ČSSR. Okres Žamberk byl zrušen a jihovýchodní část jeho území byla začleněna do okresu Ústí nad Orlicí. Asi do roku 1964 se úspěšně rozvíjela spolupráce se Závodním výborem Revolučního odborového hnutí (ZV ROH) a kanceláří Cestovní informační služby (CIS). V zimním období byly pořádány vlastivědné besedy, promítání filmů, lyžařská turistika a v letním období autobusové zájezdy, rekreační vycházky, cykloturistické a mototuristické zájezdy do zahraničí. Zajímavá byla také pozdější spolupráce s Automotoklubem (AMK). (22)

Časté byly i tzv. zápočtové cesty, které byly nejvyšší formou výkonnostní turistiky, při kterých se uplatňují tři složky turistiky: fyzický výkon, odborně technické znalosti (orientace v terénu, odlišnosti podle druhu přesunového prostředku apod.) a kulturně poznávací činnost. (22)

V období 70. let docházelo k dalšímu oživení činnosti odboru. Byly pořádány výlety a vycházky, besedy s promítáním diapozitivů, autobusové zájezdy a rozvíjela se mototuristika. Oblíbené se staly různé pochody, především dálkové. Mimo celostátní akce 100 jarních kilometrů žamberecký odbor pořádal dálkový pochod Za zlatým klíčem Rokytanky. Populární byly i dálkové a etapové pochody po celé republice, na které se jezdilo společně vlakem nebo osobními auty. (22)

Tento trend pokračoval i v 80. letech, kdy byly organizovány další veřejně přístupné akce jako například dálkově etapový pochod Loučení s létem, Poznáváme Slovensko, zápočtová cesta Prázdninová turistika a Orlické hory na kole. V této době došlo k masové oblibě cykloturistiky. V zimě byla populární také akce lyžařská Jízda sněhuláků (motto: „Kdo se nevyválel, nemá nárok na diplom.“). (22)

V důsledku tolika akcí, na něž se sjíždějí turisté z celé ČSR, postupně upadá zájem o menší výlety a vycházky a jejich počet se koncem 80. let snižuje na minimum. V 90. letech až po současnost KČT v Žamberku formálně existuje, ale jeho činnost není významná. (22)

Významnou osobností turistiky v Žamberku je pan Pavel Svědihroh, který se aktivně podílel nejen na činnosti odboru, organizování a vedení různých akcí, ale také na

propagaci náboru, publikační činnosti a podobně. Stal se významným informátorem žamberské veřejnosti. (28)

„Cílem všech turistických akcí bylo poznávat kulturu, historii, či přírodu navštěvovaných míst. A právě tím se turistika liší od ostatních sportů.“ (22)

5.3.3 Klub českých turistů Ústí nad Orlicí

První kroky k založení odboru učinil již v roce 1917 především E. V. Danihelovský. K vlastnímu vzniku došlo roku 1918. Prvním a nejdůležitějším úkolem bylo udržení a rozšíření členské základny, pořádání výletů, společenských akcí, přednášek a značení prvních turistických cest. V roce 1919 byla vyznačena první turistická cesta z Ústí nad Orlicí a odbor KČT vyzval k obnovení činnosti Okrašlovací spolek, který od roku 1911 téměř nepracoval, a jehož činnost úzce souvisela s rozvojem turistiky. Okrašlovací spolek byl založen roku 1886 a jeho cílem bylo zpříjemnit pobyt obyvatelstva ve městě, vzbudit porozumění a cit pro krásu a ochranu přírody a zkrášlit a zvelebit město. Svoji činnost ukončil roku 1951. (24)

Odbor KČT v Ústí nad Orlicí byl začleněn do turistické župy Orlické, kterou tvořilo postupně 17 odborů KČT (např. Rychnov nad Kněžnou, Hradec Králové, Choceň, Letohrad, Žamberk, Vamberk, Jablonné nad Orlicí, Potštejn a další). (24)

Odbor v Ústí nad Orlicí vyvíjel velmi bohatou činnost. Kromě budování a značení turistických cest, výletů a turistických pochodů měl zásluhou E. V. Danihelovského rozsáhlou publikační a propagační činnost. Např. od roku 1929 vydával vlastní časopis Z Ústí nad Orlicí a z hor Orlických a už v roce 1921 vydal Turistického průvodce Poorlicka (viz Přílohy – Obrázek č. 3) . (24)

Odbor KČT také organizačně zabezpečoval každoroční zřizování turistické ubytovny, která byla přes prázdniny umístěna v dnešní budově gymnázia. Zároveň dohlížel na zřizování ubytoven v celých Orlických horách. Roku 1931 uzavřel KČT smlouvu se soukromým autodopravcem o zajišťování dopravy na turistické výlety (jízdné pro členy KČT bylo o ¼ levnější). (24)

V roce 1941 byla v odboru KČT ustanovena Lyžařská skupina a v tomto roce byla též zřízena v Ústí nad Orlicí Turistická a informační kancelář pro cizince v bytě E. V. Danihelovského. (24)

V roce 1940 odbor KČT v Ústí nad Orlicí nechal postavit chatu na Andrlově chlumu nedaleko Ústí nad Orlicí a v roce 1941 také triangulační věž, která byla upravena pro potřeby veřejnosti jako rozhledna. (24)

V roce 1948 odbor KČT zaniká a je začleněn do tělovýchovné jednoty Sokol. V roce 1950 byla zřízena CIS v Ústí nad Orlicí, se kterou odbor turistiky spolupracoval. Tyto kanceláře vznikaly na základě zrušení Ředitelství pro cestovní ruch, oblastní a místní sbory pro cestovní ruch. (24) Později vznikají ve městech Komise pro cestovní ruch, které se starají o propagaci měst. (27)

V 50. letech začaly vznikat nové formy turistiky, které přilákaly nové, především mladé členy do oddílů, a začaly se pravidelně organizovat orientační závody v okolí Ústí nad Orlicí. Postupem času se změnily spíše v běžecké závody a od roku 1964 je už odbor nepořádal. Od roku 1972 docházelo k organizování turistických soutěží a prvních dálkových pěších pochodů, např. Pošťácká stovka, S batohem na zádech, Turistické putování nebo Orlickým podhůřím. (24)

V 80. letech turistický oddíl organizoval veřejné pravidelné cykloturistické akce podobné dálkovým pochodům v pěší turistice. V letech 1980 – 1990 pořádal v zimním období téměř každý víkend výlet na běžkách a každoročně týdenní pobyt v různých rekreačních střediscích, nejčastěji v Rokytnici v Orlických horách a účastnil se prvních akcí vodní turistiky. Po roce 1990 stále pořádá oblíbené především turistické a cykloturistické akce. (24)

Činnost a aktivita ústeckého KČT je významná až do současnosti.

Odbor KČT je začleněn do oblasti KČT Orlické hory, kterou tvoří 23 odborů KČT. Oblast Orlické hory velice úzce navázala na činnost župy Orlické, která existovala do roku 1948. Mezi nejhlavnější úkoly patří údržba a obnova turistického značení cest. (24)

Z činnosti těchto tří vybraných odborů KČT lze usuzovat, že aktivity a činnost ostatních odborů v oblasti Orlických hor byly podobné.

Pěší turistika velmi úzce souvisela s turistikou lyžařskou, která přinesla nový druh sportovního vyžití, a přilákala do Orlických hor návštěvníky i v zimním období. Letní turistické značení tak mohlo být využito i pro rozvíjející se běžeckou turistiku.

5.4 Lyžařská turistika

„Jestliže jinam jezdí parádní lyžaři, aby v přepychových chatách horských místo lyžaření hodovali, jezdí do Orlických hor ti, kteří se chtějí pokochati neskonale krásou našich hor zahalených v zimní háv,“ napsal Josef Dostál ve svém průvodci Orlickými horami do říše Pradědovy v roce 1925. O rok později v Časopise turistů Dr. Karel Březina vypočítává hlavní důvody, proč jsou Orlické hory pro zimní turistiku zapomenutým krajem. Nedostatečná dopravní spojení, málo noclehů v horách, absence zimního značení. „Jednu přednost přece mají, pro někoho nedocenitelnou: potkáte zde málo lidí. Majestát samoty!“ (29)

V rozvoji cestovního ruchu Orlických hor hrála významnou roli také lyžařská turistika. Lyže, neboli „ski“, se v Orlických horách objevily poprvé na počátku 90. let 19. století, tedy přibližně o deset let později než v Krkonoších. Popud k používání lyží v Sedloňově dal hrabě Colloredo – Mansfeld, majitel Opočenského panství a pohraničních lesů. Používání lyží si ověřil v Norsku, odkud si dal lyže poslat na zkoušku. V počátečním období sledoval zájem zcela pracovní. Lyže chápal jako moderní prostředek pro pohyb v hlubokém sněhu pro lesní personál. Pověřil nadlesního ze Sedloňova, aby lyže nechal podle vzoru vyrobit, zahájil praktický výcvik a zavedl je do běžné praxe. (12)

Čeští řemeslníci velmi rychle přišli na to, jak se lyže vyráběly, takže klasické „jasanky“ zdomácněly a výroba lyží se ve 20. letech stala běžnou záležitostí. Nejdříve to byla novinka, která se prosazovala z části s humorem a z části pod tlakem, ale nakonec se ukázala jako funkční a lyžování si velmi rychle získalo oblibu. [30]

Na přelomu 19. a 20. století vznikla v Orlických horách dvě střediska, první bylo v severní části hor v Sedloňově, druhé na opačné straně v Bartošovicích. (12) V Bartošovicích byl lyžařský můstek a 4 km dlouhá sjezdovka, na nichž se konaly závody. Místní kolář také vyráběl jasanové lyže již před 1. světovou válkou. [31]

V únoru 1897 byl v Sedloňově uspořádán první lyžařský závod v běhu na lyžích v Orlických a stal se tak předznamenáním rozvoje zimních sportů a turistiky. [32]

„Pod knížecím patronátem v závodu startovalo několik kategorií – lesní personál zdolával dvanáctikilometrovou trasu na Vrchmezi a zpět s vidinou dvanáctikorunové výhry, větší chlapci soutěžili na dráze dlouhé asi tři a půl kilometru o osm korun a lyže

vyrobené místním truhlářem Hartmanem, nejmenší šampión jel pro lyžičky kilometr.“
(29)

Největší rozvoj zažila lyžařská turistika po roce 1900 a jejími významnými propagátory byli Dr. Štemberka a Čeněk Chyský. Na lyžích se později jezdilo již nejen z důvodů pracovních, ale také pro zábavu a legraci. [30] V roce 1914 Čeněk Chyský, který psal o lyžování v Orlických horách, konstatuje všeobecnou znalost jízdy na lyžích u většiny domorodců - jezdily i ženy. (12)

První zimní značení přes celý hřeben Orlických hor vyznačoval německý lyžařský spolek z Bartošovic v roce 1911. O patnáct let později stav trasy popisuje profesor Březina: „Ještě snad někde najdete vysokou šibenici polosetlelou, příčné dřevo udávalo směr cesty. Jest velikou škodou, že tyto značky nebyly obnovovány.“ Zimní lyžařské značení po vzoru krkonošských Muttichových němých, z plechu vyřezaných symbolů se v Orlických horách objevilo v půli třicátých let (viz Přílohy – Obrázek č. 4). (29)

Postupně vznikala další významná střediska pro sjezdové lyžování v Deštném, Rokytnici, Českých Petrovicích, Říčkách a další horských střediscích. Pro běžkaře vznikaly běžkařské trasy, z nichž nejvýznamnější se stala trasa na hřebeni Orlických hor po Jiráskově horské cestě.

Dnes se v Orlických horách nachází desítky sjezdovek, vleků a lanovek. Samozřejmě jsou také kilometry upravených běžkařských tras a kvalitní servis a služby.

S tím souvisí také budování zázemí, především ubytovacích zařízení – hotelů, penzionů, horských chat atd.

6. Ubytování v Orlických horách – turistické chaty

Již ke konci 19. století se začíná projevovat zájem o turistiku směřující do našich pohraničních hor. Ne jinak tomu bylo i v Orlických horách. A právě v nově se rodícím turistickém ruchu nalézají množství místních obyvatel uplatnění. Velkým mezníkem byl rok 1919 (vznik Župy Orlické), kdy Klub českých turistů inicioval spolu se soukromníky vznik turistických chat a hotelů. Ty poskytovaly v meziválečném období ubytování a zároveň tím pomáhaly horalům v jejich nelehkém životě. Tak předznamenaly budoucí hlavní směr turismu v Orlických horách - turistiku. (12)

Mezi nejstarší formy ubytovacích zařízení patřily noclehárny, zřizované především v budovách škol přes prázdniny, nebo tzv. útulny. Dále byly budovány horské chaty, hotely, penziony a turisté často také využívali letní byty. (12)

Studentská turistika

Od roku 1896 byly Klubem českých turistů masově zřizovány turistické noclehárny, kde bylo umožněno, většinou zdarma, přenocování studentům a žákům škol. V těchto noclehárnách byly poskytovány i levné večeře nebo snídaně. První čtyři noclehárny ve Východočeském kraji byly zřízeny v roce 1889. Rychlý rozvoj studentských nocleháren byl umožněn i sociálním složením členstva KČT, protože v odborech byli organizováni představitelé obcí i okresů, kteří dokázali velmi rychle sehnat finanční prostředky. Již v roce 1897 bylo na území Východočeského kraje 31 nocleháren, z toho 11 v Orlických horách. (23)

Postupně s růstem počtu členů v KČT byly budovány rozhledny, chaty a ubytovny KČT. KČT také přebíral pustnoucí hrady, prováděl průzkumy jeskyní a jejich zpřístupňování. (23)

Turistické stanice

KČT již od svého vzniku zřizoval turistické stanice, kde majitelé či nájemci hostinců za protislužbu propagace podporovali turistiku. Každoročně docházelo k rozšiřování těchto stanic. Např. v roce 1897 jich bylo ve Východočeském kraji 73. V průběhu první světové války byly často noclehárny nebo jejich vybavení použity pro lazaretní účely či pro uprchlíky z míst bojů v Polsku. Po válce postupně docházelo k přemístění nocleháren do hostinců a výjimečně bylo i povoleno přenocování dospělého turisty.

Propagace nocleháren a zveřejňování jejich soupisů mělo vliv na zvyšování počtu poskytnutých přenocování. Od roku 1927 byla administrativa spojená s noclehárnami přesunuta na župy a odbory. (23)

Od roku 1929 vzrůstá snaha o budování jednoduchých a účelných staveb, protože v nových hotelích byl pěší turista často nevítaným hostem. Lůžka byla pronajímána předem a na delší období, proto bylo pro organizovaného turistu často obtížné nocleh získat. Roku 1933 měl KČT ve Východočeském kraji ve svém majetku 79 hotelů, chat a útulen a dalších 33 ve správě. Během druhé světové války však došlo k jejich podstatnému snížení. Po roce 1945 KČT postupně opět přebíral a dával do provozu své chaty, útulny a noclehárny. Klubu českých turistů byly předány i některé objekty a zařízení německých turistických organizací. (23)

Odbory KČT také zřizovaly turistické poptavárny, kde bylo možné získat maximum turistických informací o místě i okolí. Byly označeny tabulkami a adresy byly uváděny i na orientačních mapách v místech. (23)

Po roce 1948 se národní výbory snažily o masový rozvoj turismu. Pro turisty byly budovány na hřebeni horské chaty a v podhoří letoviska (Olešnice, Rokytnice v Orlických horách, Deštné v Orlických horách, Šerlich, Nový hrádek, Suchý vrch) a střediska pro zimní sporty (Deštné v Orlických horách, Rokytnice v Orlických horách, Říčky). Všechna významnější turistická místa byla spojena s vnitrozemím hustou autobusovou sítí. (14)

V další části jsou popsány nejvýznamnější turistické chaty Orlických hor.

6.1 Turistické chaty

První turistická trasa v Orlických horách (z Rychnova nad Kněžnou do Deštného a na Vrchmezí) byla vyznačena už roku 1893. V té době stála na hřebeni hor jediná stavba - dřevěná rozhledna s chatou. Od roku 1915 a zejména ve dvacátých a třicátých letech vzniklo na hřebenu Orlických hor množství turistických základů formou horských chat, některé i s rozhlednami. Řada z nich slouží dodnes. Mezi nejznámější patřily chata Panoráma na Dříši, Masarykova chata na Šerlichu, Kramářova chata na Suchém vrchu, chata u Zemské brány na Čiháku či Kašparova chata na Adamu. Jedním

z důvodů expanze chat bylo tehdy i úsilí Čechů o proniknutí za národnostní hranici s Němci. [33]

"Začátkem století necítily čeští turisté na horách žádné problémy, hostinští ovládali obě řeči. Po vzniku Československa už byla situace konfliktnější, ničilo se i turistické značení," [33]

Chata Panoráma

První českou turistickou chatou v oblasti Orlických hor byla chata Panoráma na Dříšské v Deštném v Orlických horách. Byla vybudována v roce 1915 přestavbou z bývalého německého dřevěného hostince. [25]

„Tehdy se říkalo – doktor Jindřich Štemberka naučil chodit do Orlických hor tolik lidí, že jim musel pořídit hostinec. Každou druhou sobotu, za každého počasí, vodil sem krásnou přírodou veselou společnost pěšáků. Večer tanec a v neděli pěšky zpátky domů. Z Panoramy se stal opěrný bod české turistiky, pro jejíž potřeby ji nový majitel účelně upravil.“ (29)

Původní hostinec pro dvacet nocležníků byl několikrát rozšířen a při stále stoupajícím zájmu byl vystavěn v roce 1930 sousední Jiráskův dům jako ubytovna s třiceti komfortními pokoji. Pořádaly se zde důležité schůze Klubu československých turistů a z balkónu Panoramy Alois Jirásek přivítal kolem tří tisíc účastníků slavnostního otevření Jiráskovy horské cesty. Chata byla v meziválečném období centrem kulturního života. [30]

Jiráskova chata na Dobrošově

Jiráskova chata byla postavena na místě menší dřevěné chaty otevřené odborem KČT v roce 1895. Tato první výletní chata na Dobrošově však brzy pro velký zájem, převážně náhodských milovníků vycházek, přestala svoji kapacitou vyhovovat. A tak 9. ledna 1921, u příležitosti 70. narozenin spisovatele Aloise Jiráska, byl položen za velké slávy základní kámen ke stavbě nové turistické chaty, pojmenované na jeho počest. (17)

Plány na novou chatu vypracoval v roce 1911 architekt Dušan Jurkovič, který navrhl také např. turistickou útulnu v nedalekém Pekle nebo dřevěné stavby na Pustevnách v Moravskoslezských Beskydech. Stavba trvala dva roky a byla završena slavnostním

předáním Jiráskovy chaty veřejnosti 30. září 1923. Roku 1924 vyrostla v blízkosti chaty hospodářská budova s dalšími ubytovacími kapacitami. V souvislosti s budováním opevnění na Dobrošově a v blízkém okolí byla chata v roce 1937 předána čsl. armádě. Chata byla po mnichovském diktátu opět otevřena v roce 1938 a po rozsáhlé rekonstrukci slouží i nadále turistickým účelům. (12)

Masarykova chata na Šerlichu

Masarykova chata (viz Přílohy – Obrázek č. 5) stojí na místě horské osady Scherlichgraben (původně Schierlichhäuser), vzniklé na přelomu 17. a 18. století. Roku 1844 měl Horní Šerlich jen deset dřevěných chalup, některé z nich jsou zde rozptýlené ještě dnes. [34] Lidé se v této jediné hřebenové osadě Orlických hor živili dřevařstvím, pastevectvím, pašeráctvím a domáckou výrobou (textilu, betlemářství aj.). Do širšího povědomí se Šerlich dostal až po otevření turistické magistrály, tzv. Jiráskovy cesty. Na ní pak byla založena Masarykova chata. (35)

Chatu stojící na hřebenu Orlických hor nechal postavit v letech 1924 – 25 Klub českých turistů z Hradce Králové. Tahounem a duchovním otcem byl velký průkopník turistiky v Orlických horách Jindřich Štemberka. Sama myšlenka má kořeny v roce 1918, základní kámen byl položen 14. září 1924. Stavba byla dokončena následující rok. Architekt Bohuslav Fuchs vtiskl budově neobvyklý ráz, který má představovat lidovou architekturu. (35) Střecha byla původně kryta šindelem, což zvyšovalo její horský vzhled. Později byla nahrazena střechou plechovou, jinak zůstal vnější vzhled chaty prakticky beze změny. Veřejnosti byla chata otevřena dne 14. 9. 1925 za účasti Aloise Jiráska. [36]

„Pro turistiku v horách Orlických budou to dny historické. Byla ubohá zdejší turistika před dvacíti, ba ještě téměř před desíti lety. Turisté byli odkázáni na prosté venkovské hostince, jejichž majitelé jednak neměli smyslu pro potřeby turistův, jednak ani při dobré vůli nemohli jim vyhověti. V německých hospodách cítil se český turista stísněn, i kde ho nevívalo přímé nepřátelství. Časem se dali někteří čeští i němečtí hostinští vychovati, takže jejich podniky se staly dobrými stanicemi turistickými, ale to všechno ani zdaleka nedostačovalo vzrůstajícímu se ruchu turistickému v horách Orlických.“

(z projevu Dr. Jindřicha Štemberky k otevření Masarykovy chaty v r. 1925) [36]

Krátce na to byla na bývalé pruské straně, blízko hranic, postavena nová chata nazývaná Hindenburgbaude, která však roku 1945 vyhořela. Češi ji posměšně nazývali "trucbaude", protože měla konkurovat české Masarykově chatě. [36]

V letech 1930 - 1932 bylo dokončeno turistické značení z Hradce Králové na Masarykovu chatu. V roce 1935 byla k chatě vybudovaná horská silnice od hotelu Orlice v Deštném – Zákoutí. Ve stejném roce byla na Šerlichu zřízena i meteorologická stanice a před chatou byla odhalena busta prezidenta T. G. Masaryka od Leoše Kubíčka. Pod stropem se nachází basreliéf vousatého horala, kterému později začalo být přezdíváno Rampušák, což byla orlicko-horská obdoba Krakonoše. [36]

„Název Rampušák se poprvé objevil v roce 1962 v souvislosti s pořadem Československého rozhlasu Kam na dovolenou o méně známých oblastech naší země. Pořad o Orlických horách sestavil Jiří Dvořák, pozdější redaktor časopisu Turista. Použil jméno vísky Rampuše, jediné horské vsi uváděné v kouzelné knížce Karla Poláčka Bylo nás pět a vymyslel Rampušáka, dobrého ducha hor.“ [36]

V pohnutém předválečném období došlo ze strany německých provokatérů k pokusu o zapálení objektu. 21. 9. 1938 byla Masarykova chata přepadena nacisty, ale pokus o vypálení naštěstí nevyšel. Počátkem října 1938 byla chata evakuována. Němci chatu přejmenovali na Hitlerbaude. V průběhu války zde byly ubytovávány rodiny fašistických pohlavárů, zotavovali se tu ranění piloti a bylo tu i středisko Hitlerjugend. [36]

Chata byla osvobozena 10. 5. 1945 Sovětskou armádou. Bylo jí vráceno původní jméno, ale jen do počátku padesátých let. Pak se z Masarykovy chaty stala jen "chata ČSTV na Šerlichu". Další přejmenování spadá do období roku 1968. Od roku 1990 nese opět Masarykovo jméno. [36]

Hora Šerlich (1027 m) je díky Masarykově chatě jedním z nejznámějších turistických cílů v Orlických horách a patří mezi nejnavštěvovanější místo na hřebenu hor. Masarykova chata patří mezi jednu z nejpůsobivějších horských chat v České republice, proto je také právem nazývána perlou Orlických hor. (17)

Kramářova chata na Suchém vrchu

Vybudování turistické chaty na Suchém vrchu bylo schváleno v roce 1924 na ustavující schůzi odboru KČST v Jablonném nad Orlicí. Bylo třeba vybudovat velkou chatu, která

by reagovala na rostoucí turistiku. Již v roce 1925 byla na Suchém vrchu otevřena dřevěná útulna, která byla využívána při stavbě chaty jako přístřeší pro dělníky a sklad. V srpnu roku 1926 proběhlo slavnostní kladení základního kamene. Za klub turistů byli přítomni předseda ústředí Dr. Guth Jarkovský, předseda Orlické župy K. S. Kašpar, jednatel ústředí prof. Dr. Jan Kropáček a další hosté. (37)

Výstavba chaty se stala demonstrací síly českého turistického hnutí, pronikajícího stále více do pohraničních. I proto dostala jméno prvního prvorepublikového předsedy vlády Dr. Karla Kramáře. Slavnostní otevření proběhlo 5. a 6. července 1928, kterého se Kramář osobně zúčastnil. V roce 1937 se na chatě zastavil na oběd i prezident Dr. E. Beneš se svým štábem při inspekční cestě po opevnění. [38]

„Kramářova chata krásný protějšek Masarykovy chaty, vlastní vodovod s výbornou vodou, elektrické světlo, ústřední topení, koupelna, koupaliště, silnice až k chatě. Dosud 8 pokojů se 16 l., 2 nocl. s 23 l. " (J. Dostál, Orlické hory, 1931) [38]

V roce 1933 byla k chatě přistavěna 33 metrů vysoká rozhledna, z níž je rozhled na Orlické a Bystřické hory, Kralický Sněžník, kotlinu u Králík, Hrubý Jeseník, Žamberecko aj. Po obsazení republiky byla chata zabrána a fungovala jako Konrad Henlein Bande a sloužila k rehabilitaci německých letců. V roce 1953 převzala chatu naše armáda a byla využívána jako vojenská zotavovna a rekreační středisko pro armádu až do roku 1961. Od roku 1961 přešla pod správu Restaurací a jídelen a sloužila široké veřejnosti. (37) Rozhledna byla v šedesátých letech osazena televizními anténami, a zároveň byla zasklena horní terasa. V osmdesátých letech zmizela celá vrchní část věže pod kovovou kuželovitou nástavbou a pro vyhlídku zbyl už jen spodní prosklený ochoz. V září 1984 byla nedaleko chaty postavena z dálky viditelná ocelová šestiboká věž, 48 m vysoká, sloužící jako telekomunikační zařízení. Privatizace v 90. letech zapříčinila postupnou devastaci chaty. V roce 1996 byla uzavřena a po požáru 16. července 2003 z ní zůstalo ubohé torzo. [38]

V roce 2010 byl objednáno projekt na rekonstrukci chaty, který byl zaměřen na její obnovu s důrazem na maximální přiblížení původnímu vzhledu budovy (viz Přílohy – Obrázek č. 6). Obnova chaty, se záměrem vrátit Suchému vrchu jeho turistický význam, započala v březnu 2011 a chata byla slavnostně otevřena 5. 7. 2012. [39]

Chata na Čiháku

Chata se nachází v osadě Čihák vzniklé v roce 1679. Protože zde byl objeven pískovcový kámen, bylo potřeba získat pracovní síly pro jeho dobývání. Kameníci byli osvobozeni od robot a daní a svou práci v lomech zajišťovali kámen pro stavbu panských usedlostí. Název Čihák je odvozen od slova číhati na kupce, kteří v těchto místech přecházeli hranice se zbožím a nechtěli zaplatit clo. (40)

Hospodu, která zde původně stála, v roce 1930 koupil odbor KČT Hradec Králové. V letech 1931-32 byl objekt opraven a byla přistavěna dvoupatrová depandance. Pod názvem Penzion Hrádeček byla rekreační chata slavnostně otevřena a předána do využívání turistické veřejnosti 19. června 1932. Po roku 1945 byla přejmenována na chatu Na Čiháku. [41]

Chata se nachází při silnici do Českých Petrovic přibližně půl kilometru od Zemské brány, čímž navazuje svým dosahem na Masarykovu chatu ve střední části hřebene Orlických hor. V období poválečné první republiky bylo prioritou KČT získání trvalé základny české turistiky v Orlických horách. Jeho strategií bylo budování řetězce chat navzájem dostupných jednoduchým pěším pochodem. [41]

Poté následuje podobný vývoj jako u Masarykovy chaty. Po záboru pohraničí na podzim roku 1938 bylo celé území osady Čihák odtrženo od republiky a začleněno do tehdejší německé nacistické říše a využíváno německými úřady pro jejich potřeby. Po znovuoobnovení republiky v květnu 1945 spadala chata opět do vlastnictví hradeckého odboru KČT. V roce 1949 chatu převzal ČSTV, který ji spravoval až do roku 1990, kdy byla opět vrácena odboru KČT Hradec Králové. [41]

Kvůli své méně atraktivní poloze byla chata spíše stranou zájmu „sjednocené tělovýchovy“, proto její stavební stav nebyl moc udržován a chata dost chátrala. Její provoz byl po rekonstrukci obnoven v roce 2006. [41]

Kašparova chata na Adamu

Kašparova chata (viz Přílohy – Obrázek č. 7) leží na jihovýchodním okraji Orlických hor nad obcemi Mladkov a České Petrovice na vrchu Adam při rozcestí turistických cest. Chata byla zakoupena v roce 1935 Klubem českých turistů a poté byla v roce 1936 slavnostně otevřena. Nese jméno jednoho z největších průkopníků turistiky Karla

Kašpara. Blízká Kladská vyhlídka na česko-polské hranici umožňuje krásný výhled na horní Kladsko (Polsko), Bystřické hory, králickou kotlinu a Kralický Sněžník. Na okraji lesa kopce Adam se nachází také menší kamenná kaple na Adamu. (42)

K tomu, aby se návštěvníci do Orlických hor dostali nejen z podhůří, ale také vzdálených míst, bylo potřebné vybudovat fungující dopravní spojení, vedoucí do hlavních center Orlických hor.

7. Historie dopravy v Orlických horách a Podorlicku

Velký význam pro rozvoj cestovního ruchu měl nepochybně rozvoj dopravy a dopravních cest. Doprava a cestování existovaly podle nejstarších zachovaných dokladů již v období raných kultur lidstva. S rozvojem výroby a obchodu sílil význam dopravy a docházelo k jejímu intenzivnímu rozvoji, až se stala samostatným odvětvím. Kočáry nahradily postupně vlaky, později automobily a autobusy. Nejvyužívanějším hromadným dopravním prostředkem k cestování se od 19. století stal vlak. Osobní vlaky dovezly cestující po hlavních tratích k těm lokálním (místním), které na ně postupně navazovaly. Železnice byla budována především z důvodů hospodářských a politických. (43)

7.1 Železniční doprava

V oblasti Orlických hor a podhůří měla největší vliv na rozvoj cestovního ruchu právě železniční doprava. Velmi významná byla výstavba železniční tratě Praha – Olomouc, vybudovaná v letech 1843 – 45 jako první koridor v Čechách. Trasa vede přes Českou Třebovou, Ústí nad Orlicí a Choceň. Tato města se stala významnými železničními křižovatkami, ke kterým se v roce 1874 připojil Letohrad s tratí Lichkov - Hradec Králové. Z ní odbočovaly i regionální dráhy do Rokytnice v Orlických horách a Solnice přes Rychnov nad Kněžnou. (44)

V roce 1845 byl po dokončení stavby tratě Praha - Olomouc sepsán turistický průvodce, který mapoval zajímavosti na této trati. Sepsal jej Bedřich Karel Watterich pod názvem „Na železnici“. Jako zajímavá místa na této trase v oblasti Podorlicka byl však zmíněn pouze Žichlínek, což byla tehdy stanice pro okresní město Lanškroun. Odtud byl doporučen pěší výlet do Litomyšle. Další vybranou zastávkou byla Choceň, odkud průvodce nabízel pěší výlet do Vysokého Mýta. Další stanice byly považovány za nezajímavá průmyslová místa, která turistovi neskýtají žádné pozoruhodnosti. [4]

Už ve 40. letech 19. století vznikaly první projekty na stavbu dráhy v Orlickém podhůří. Většina z nich však nikdy realizována nebyla především z politických důvodů a poté kvůli vypuknutí první světové války. Železnice přinesla prudký rozvoj hospodářství, ale průmyslově málo rozvinuté kraje většinou zůstávaly bez naděje na výstavbu železnice. Podhůří Orlických hor bylo spolu s Kralickem označováno za jednu z nejzaostalejších částí Rakousko - Uherské monarchie. Přestože do Vídně putovaly petice z místních

úřadů zdůvodňující potřebu výstavby lokálek, vídeňský dvůr rozvoj ani nové projekty v Orlických horách a Podorlicku neměl zájem podporovat. [45]

První projekty hlavních tepen vznikly až z důvodů zahraničně politických. V roce 1880 byly pod tlakem veřejnosti vydány zákony, které vytvářely příznivé podmínky pro budování místních tratí, především s podporou státních dotací (subvencí). [45] Proto největší rozmach železničních tratí do Orlických hor a okolí probíhal od 80. let 19. století. Místní (lokální) tratě umožňovaly zdejším obyvatelům, aby se lépe dostali do světa za prací a za obchodem. V tomto období se vyskytlo mnoho návrhů a projektů, bylo však nereálné všechny uskutečnit. (43)

7.1.1 Hlavní tratě Podorlicka

Lichkovské sedlo

Jako první byl v roce 1874 zprovozněn úsek Hradec Králové - Lichkov. Traťový úsek Letohrad - Lichkov byl vybudován jako součást tratě Chlumec nad Cidlinou - Hradec Králové - Týniště nad Orlicí - Kyšperk (dnešní Letohrad) - Lichkov - Dolní Lipka. Tentýž rok vznikla i trať z Ústí nad Orlicí do Letohradu a v roce 1875 také přeshraniční úsek do dnešního polského Międzyzylesie, tehdy německého Mittelwalde. [46] Výsledný projekt byl kvůli vedení trati v údolí Divoké Orlice tehdy hodnocen jako pozoruhodný a odvážný. [45]

Projekt "*První okresní dráhy v království Českém*" (viz Přílohy – Obrázek č. 8), tzv. první Podorlická lokálka, měl propojit hradecko - lichkovskou trať z Doudleb přes Vamberk a Rychnov se Solnicí. Odtud se mělo pokračovat do dvou směrů. První směřoval do Kvasin přes Skuhrov a Deštné do Sedloňova. Druhá trať měla vést přes Bílý Újezd do Dobrušky s propojením na trati Broumov - Choceň. Realizace tohoto projektu z důvodu podcenění nákladů padla, ale část však byla uskutečněna jinou trasou. Vznikla tak první lokálka Podorlicka. [45]

Podél Metuje do Meziměstí

V roce 1872 byla povolena stavba tratě z Chocně přes Meziměstí k říšské hranici u Otovic a Starostína. Zajímavostí je, že úsek Police nad Metují - Březová náležel již do kategorie horských drah. Slavnostní zahajovací vlak vyjel z Chocně roku 1875.

Očekávané prosperity trat' nikdy nedosáhla. Ve velkém stylu vybudované meziměstské nádraží zůstávalo nevyužito, charakteru místní dráhy nabývala postupně celá trat'. [45]

Častolovice - Rychnov nad Kněžnou - Solnice

První vlak na této trase vedoucí údolím řeky Kněžny vyjel v roce 1893. Z důvodu nízkých nákladů však trasa neprocházela městem Vamberk, což zapříčinilo horší dostupnost tohoto turisticky atraktivního města a okolí. [45]

Dolní Lipka – Štítý

Podle návrhů z poloviny 19. století tudy měla vést kolej jedné z transkontinentálních magistrál mezi Baltem a Adrií (Jaderské moře). Přes Štítý měla vést první spojnice Vratislavi a Kladska s dráhou olomoucko - pražskou. V roce 1899 byla realizována pouze 16 kilometrů dlouhá trat' z Dolní Lipky přes Králíky a Červenou Vodu do Štítů. Tím došlo k propojení Orlických hor s pohořím Kralického Sněžníku. [45]

Doudleby nad Orlicí – Rokytnice v Orlických horách

Tato trať procházející městem Vamberk byla zprovozněna v roce 1906. Spojuje Orlické podhůří s centrem Orlických hor a v některých svých částech nabývá horského rázu. [45]

Opočno – Dobruška

Dobruška si na železnici musela počkat až do roku 1908. Vznikla tehdy nejkratší a zároveň poslední lokálka Podorlicka. [45]

V současné době v Orlických horách existuje projekt na rozšíření železniční sítě - Dráhy Orlických hor. Myšlenka vybudování nových podhorských tratí, které by spojovaly významná lyžařská a turistická střediska (Rokytnici, Říčky, Deštné, Sedloňov apod.), volně navazuje na dřívější nerealizované projekty místních drah na Podorlicku. [45]

7.2 Autobusová doprava

Pro návštěvníky Orlických hor byla autobusová doprava další možnou alternativou pro hromadnou přepravu. Vzhledem k tomu, že historicky nejdříve navštěvovanou turistickou lokalitou byla centrální část Orlických hor, patřily mezi nejvýznamnější autobusová spojení níže popisované linky.

První pravidelná autobusová linka v Orlických horách z Nového Města nad Metují do Olešnice v Orlických horách byla realizována v roce 1921. Vznikla prodloužením nejstarší linky na Novoměstsku z Jaroměře do Nového Města nad Metují jako podpora turistického ruchu. Navazovala na vlaky z Nového Města nad Metují, které bylo v té době jedním z hlavních vstupů do Orlických hor. Turistický ruch procházel ve dvacátých letech obrovským rozvojem a atraktivita míst jako například lázně Rezek, slavoňovský kostel, poutní místo v Rokoli, Nový Hrádek se zříceninou hradu Frymburk i samotné Olešnice v Orlických horách s okolím zaručovala úspěch linky. [47]

Zajímavé využití autobusů v té době představovala doprava pošty ze železniční stanice v Novém Městě nad Metují do hor a zpět, zejména balíkové. Jednalo se převážně o textilní zboží domácích horských tkalců, takže někdy bylo i půl autobusu naplněno poštovními balíky. Autobus jezdil dvakrát denně. V zimních měsících byl nahrazován koňským potahem. [47]

V roce 1929 začala jezdit linka Dobré – Dobruška – Nové Město nad Metují – Česká Skalice. Ve stejném roce byl zahájen provoz úspěšné linky Rychnov nad Kněžnou – Náchod a linky z Nového Města nad Metují do Deštného v Orlických horách a další z Dobrušky do Deštného. Bylo zajištěno spojení i pro obyvatele Olešnice v Orlických horách, Sněžného a Rzí do Náchoda. Třicátá léta přinesla nástup a rozmach soukromých autodopravců. V roce 1937 byl zahájen provoz na druhé navazující lince z Nového Hrádku do Dobrušky a Opočna. Rozmach veřejné dopravy utlumila druhá světová válka. Provoz byl částečně omezen, zejména v důsledku změn vedení státních hranic a byly zastaveny téměř všechny státní linky. Po válce byly znovu obnoveny. Od roku 1949 přešly autobusové linky pod národní podnik ČSAD Hradec Králové a další podniky. [47]

Pro obce byl autobus mnohdy jediná spojnice s okolním světem, neboť osobní automobil byl vzácností. Bylo tehdy samozřejmostí, že řidiči autobusů zajišťovali nejen dovoz filmů ze železniční stanice v Novém Městě nad Metují do biografu v Olešnici v Orlických horách, ale prováděli různé služby jednotlivým, zejména starším občanům, např. dovoz léků, nákupů apod. Řidič autobusu byl na lince tohoto typu velmi vážená osobnost. [47]

Počet zajišťovaných spojů a autobusových linek obecně dosáhl maxima v období od sedmdesátých do počátku devadesátých let. Od roku 2001 linku Nové Město nad Metují – Nový Hrádek - Olešnice v Orlických horách zajišťuje ORLOBUS a.s. Nové Město nad Metují. Autobusová linka Nové Město nad Metují – Nový Hrádek – Olešnice v Orlických horách patří mezi nejzajímavější horské linky a má nejen díky své historii nezastupitelné místo v tomto regionu. [47]

Oblast Orlických hor a Podorlicka je protkaná dostatečně hustou železniční a silniční sítí. Upravené silniční tahy umožňují dostupnost i nejvýše položených oblastí, které na mnoha místech překonávají hlavní hřeben Orlických hor. Autem je možné se dostat na atraktivní výhledová místa v oblasti Podorlicka i v horách. Velká střediska Orlických hor (Deštné, Říčky, Rokytnice) mají velmi dobré přímé autobusové spojení z Hradce Králové, jezdí sem i dálkové autobusové linky z Prahy i Brna. Na turistickou dopravu v Orlických horách a Podorlicku se specializují nejen státní, ale i soukromí dopravci. Využívané jsou zejména cyklobusy, zimní linkové autobusy a skibusy. [48]

Díky kvalitní dopravní síti došlo ke snadnému zpřístupnění atraktivních míst Orlických hor. V následující kapitole jsou přiblíženy tři zajímavé lokality v této oblasti z hlediska historického vývoje.

8. Turisticky zajímavé lokality v Orlických horách a Podorlicku

V Orlických horách a Podorlicku se nachází nespočet turisticky atraktivních míst jak přírodních, tak kulturních. Vybrala jsem pouze tři zajímavé lokality, které reprezentují odlišné formy turismu. Tato kapitola by mohla být rozpracována v dalších pracích.

8.1 Jiráskova horská cesta

Jiráskova horská cesta je hlavní dálkovou hřebenovou cestou v Orlických horách (viz Přílohy – Obrázek č. 9). Vede nejkrásnějšími a nejatraktivnějšími partiemi Orlických hor a jejich podhůřím. Je zároveň nejdelší dálkovou turistickou trasou ve východních Čechách. V současné době měří v celé její délce téměř 170 km. Byla vyznačena a otevřena Klub československých turistů roku 1921 a pojmenována na počest spisovatele Aloise Jiráska. [49]

„Celá oblast Orlických hor a Podorlicka měla velký vliv na jeho literární tvorbu. Jirásek mnohokrát území Orlických hor navštívil a pobýval zde. Bylo zaznamenáno více než 120 míst v horském a podhorském kraji, potvrzujících Jiráskův pobyt nebo jejich literární zpracování. Zřejmě největší a nejintenzivnější pozornost věnoval Orlickým horám a Podorlicku v polovině 80. let 19. století. S koňským potahem nebo pěšky je prochodil křížem krážem od Králík, přes Kyšperk (nyní Letohrad), Žamberk, Kunvald, Klášterec, Rokytnice, Neratov, Kunštát, Deštné, Sedloňov, Olešnici, Skuhrov, Solnici, Dobrušku, Rychnov nad Kněžnou, Týniště, Kostelec, Vamberk a Potštejnem konče.“ (50)

V té době se také podílel na tvorbě mnohasvazkové práce „Čechy“, která byla kolektivním dílem našich v té době významných autorů a umělců. V roce 1888 vyšel V. díl této publikace, ve které Jirásek popsal mimo jiné právě Orlické hory. Populární formou představil široké veřejnosti nejen přírodní krásy a zajímavosti, v té době tohoto téměř neznámého kraje. (50)

Proto podle něj byla u příležitosti jeho 70. narozenin pojmenována Jiráskova horská cesta. Jirásek se osobně zúčastnil jejího slavnostního otevření na turistické chatě Panorámě v Dříši v Deštném v Orlických horách. (50)

Největší zásluhy na vyznačení Jiráskovy cesty měli profesori Josef Sallač, Čeněk Chyský a Karel Březina se svými studenty z rychnovského gymnázia. [49]

Jiráskova horská cesta původně cesta vedla jen z Jablonného nad Orlicí po Nové Město nad Metují, z úcty ke spisovateli ji později turisté protáhli od Broumova až do Litomyšle. *"Vyznačení trasy znamenalo ve své době významný čin, podobné magistrály doplněné sítí přístupových cest postupně protkaly celou zemi."* [49]

Současná trasa Jiráskovy cesty začíná v Broumově, kde překonává Broumovské stěny, prochází městy Police nad Metují, Hronov, Náchod a údolím Metuje do oblasti Orlických hor. Dále vede nejznámějšími místy Orlických hor po celém hřebeni přes Vrchmezí, Šerlich, Velkou Deštnou kolem Kunštátské kaple a tvrze Hanička k Žamberku. Poté prochází podél Divoké Orlice k Zemské bráně přes Mladkov na Suchý vrch. Odtud pokračuje městy Jablonné nad Orlicí, Česká Třebová až do svého cíle ve městě v Litomyšli. [49]

8.2 Potštejn

Obec se nachází v podhůří Orlických hor v malebném údolí na břehu Divoké Orlice, obklopena mohutnými zalesněnými vrchy. Potštejn patřil k nejstarším letoviskům v Čechách a již od druhé poloviny 18. století byl známým a oblíbeným turistickým cílem, lákajícím k odpočinku a letnímu pobytu. Nacházely se zde i jedny z nejstarších klimatických lázní. (19) Od roku 1900 bylo v Potštejně postaveno několik moderních vil a zajímavých staveb spojených s dobou, kdy bylo městečko díky lázním často vyhledáváno. O propagaci a rozvoj zájmu o Potštýn, jak se tehdy městečko jmenovalo, se zasloužil především profesor pražské univerzity dr. Jan Urban Jarník, místní rodák a kulturní nadšenec, který napsal též průvodce po této lokalitě pod názvem Průvodce "Potštýnským zátiší". [51]

Mezi tisíce návštěvníků patřily i mnohé významné osobnosti. Například T. G. Masaryk, který tu strávil v 80. letech 19. století dovolenou, A. Kašpar, F. A. Schubert, J. V. Sládek, M. Pujmanová, Mikoláš Aleš, Alois Jirásek, Eliška Krásnohorská, Jaroslav Vrchlický, Rudolf Hrušínský a mnoho dalších. (19)

„Je to perla našeho kraje a skvost, kterým se chlubíme svým hostům a návštěvníkům, jež tam vodíme tak, jako naše matky a báby vzácné přichozí do parádního pokoje svých domácností". (dr. Jiří Guth-Jarkovský) [52]

Jádrem obce je tzv. Městečko, nejstarší část Potštejna. Potštejn vznikl v podhradí gotického hradu. První zmínka pochází z roku 1287. V obci se nachází také potštejnský zámek vybudovaný v letech 1749 – 55 pravděpodobně podle plánů majitele panství, hraběte Jana Ludvíka Horbuvala Chamaré. Zámek je vystavěn v pozdně barokním slohu a obklopují ho hospodářské budovy – zřícená palírna a pivovar. Kolem se rozkládá zámecký park vybudovaný v letech 1771 – 72, který byl do dnešní podoby upraven a rozšířen v roce 1898. (19)

V minulosti se právě rod hrabat Horbuval-Chamaré zasloužil o rozvoj dosud zapomenutého místa a hrabě Jan Ludvík založil v Potštejně roku 1755 textilní manufakturu a tkalcovskou školu. Místní rodáci, ale i přichozí odjinud, zvláště různí podnikatelé, významně přispěli k dalšímu rozvoji z hlediska turismu - zřízením restaurací, hotelů a obchodů. Potštejn se tehdy mohl chlubit i dřevěnou budovou lázní využívajících vodu Divoké Orlice ke koupání i přírodním masáží. [51]

Dominantou Potštejna jsou trosky mohutného hradu (viz Přílohy – Obrázek č. 10), jehož historie začíná koncem 13. století. Byl založen rodem Drslaviců pocházejícím ze západních Čech. V areálu hradu je kaple sv. Jana Nepomuckého, poslední zastavení křížové cesty "Boží hrob" a pamětní deska Jiráskova "Pokladu". Hledání pokladu na hradě Potštejn se stalo námětem pro Jiráskův román Poklad. Ve vstupní čtvrté bráně je expozice dokumentující historii hradu. Na sousedním kopci stojí zbytky tvrze hradu Velešov z poloviny 14. století. [53]

Při březích řeky, na rozlehlé louce zvané Bělisko, se vždy v polovině května koná tradiční Potštejnská pouť, na kterou se sjíždějí návštěvníci ze širokého okolí. Nedaleko se nachází promenádní cesta alejí Pod lipami, která se stala oblíbeným místem procházek. V roce 1999 bylo stromořadí vyhlášeno za památné. (19)

V Potštejně je mnoho dalších menších památek, objekty připomínající manufakturní plátenictví, lidová architektura a mnoho soch a kamenných křížů. [53]

Další zajímavými místy v okolí Potštejna jsou například malebné Anenské údolí s letním tábořištěm Vochtánkou, kde se celou sezónu konají country a westernové akce, nebo přírodní rezervace Modlivý důl s pamětní deskou připomínající působení českých bratří. Nedaleko Potštejna se nachází hrad Litice a zřícenina hradu Žampach. Od roku 1972 se pravidelně koná počátkem května pochod Přes tři hrady, pořádaný odborem

KČT v Sopotnici. Turisté putují mezi zříceninami hradů Potštejn, Litice, Žampach a Lanšperk. Pochod se stal velmi oblíbenou akcí a každoročně se ho účastní tisíce turistů. (19)

V obci Potštejn se pravidelně konají různé kulturní akce, koncerty a programy pro veřejnost.

8.3 Pastviny

Obec Pastviny se rozkládá v nejmenší a nejnižší položené části Orlických hor – v Mladkovské vrchovině. V letech 1933 -1938 byla na horním toku Divoké Orlice vybudována přehradní nádrž Pastviny (viz Přílohy – Obrázek č. 11). Při projektování vodního díla Pastviny v letech 1926 - 1928 se prakticky nepočítalo s pozdějším využitím přehrady k rekreačním účelům, prvořadým úkolem bylo využít přehradu k omezení zátop v povodí Divoké Orlice a k výrobě elektrické energie. Hlavními důvody výstavby tedy bylo zlepšení vodního průtoku, využití energie ve špičkové elektrárně, částečně ochránit území před velkými vodami, umožnit zemědělské závlahy a zásobování užitkovou vodou. K těmto hlavním účelům se přidalo využití pro rekreaci, sportovní rybaření a vodní sporty. (54)

Po 2. světové válce se chaty na březích Pastvinské přehrady daly spočítat na prstech jedné ruky a ještě se nejednalo o chaty v dnešním slova smyslu, ale spíše o jednoduché tramské boudy. V šedesátých letech 20. století tu vypukla tzv. „chatománie“. Nastalo hromadné vykupování a pronajímání pozemků a následné budování více či méně luxusních chat. Obdobná situace nastala i v budování podnikových objektů. Mnoho podniků však zaniklo a bývalí majitelé prodávali nebo pronajímali rekreační objekty i široké veřejnosti. Počet rekreačních chalup a chat i přes určitá omezení začal výrazně stoupat. Např. v roce 1980 bylo na březích přehrady na katastru Pastvin evidováno 364 chat, v roce 1994 jich zde bylo již 480 a dnes jejich počet převyšuje číslo 500. (54)

V současné době jsou Pastviny oblíbených a vyhledávaných rekreačním střediskem, nabízejícím krásnou přírodu, výhodné klimatické podmínky v létě i v zimě mnoho přírodních a kulturních památek v blízkém okolí a velké množství turistických značených cest. Také díky své výhodné poloze na hlavní komunikaci, se staly Pastviny turistickým centrem a východiskem do severovýchodní části Orlických hor. V létě přehradu využívají milovníci koupání, vodního lyžování, potápění a rybaření. Okolí

Pastvinské přehradu poskytuje mnoho příležitostí pro turistiku a cykloturistiku. V zimě je v centru obce Pastviny v provozu lyžařský vleč a upravované běžecké tratě. (54)

Přehradní jezero je asi 7 km dlouhé a jeho plocha je 110 ha. Přehradní hráz, jejíž součástí je i hydroelektrárna, má výšku 43 m a délku 193 m. Z hráze je krásný pohled na vyrovnávací nádrž Nekoř a na přehradní vodní plochu. (54)

Mezi významné historické a církevní památky Pastvin patří např. Zvonička nebo Mariánská kaple na Vitanově, která byla postavena v letech 1874 – 1875 a od té doby v ní byla slavena pouť. (54)

9. Prognóza vývoje turismu v Orlických horách a Podorlicku

Orlické hory a Podorlicko jsou již po desetiletí tradiční turistickou destinací nabízející ideální podmínky pro rozvoj cestovního ruchu. Atraktivita regionu je založena na několika fenoménech, ke kterým patří zejména přírodní krásy Orlických hor, výborné podmínky pro turistiku, cykloturistiku, infrastruktura a ideální podmínky pro zimní sporty. Protože v regionu dlouhodobě funguje česko – polská spolupráce, mohou návštěvníci dojet po některých běžeckých trasách nebo cyklistických stezkách až do Polska. K návštěvě lákají také kulturní a historické pamětihodnosti, města v podhůří Orlických hor či hrady a zámky. Turistickou zajímavostí je veřejnosti částečně přístupný systém předválečných objektů vojenského opevnění nebo Pastvinská přehrada, která je centrem letní rekreace.

K těmto tradičním atraktivitám přibývají v posledních letech nové, které odpovídají moderním trendům trávení volného času. K nejvýznamnějším patří nabídka cyklo a in-line stezek na Orlicko – Třebovsku, nabídka aktivní turistiky neboli centra outdoorových aktivit a kvalitní zázemí pro lyžování a cykloturistiku.

Velký budoucí potenciál vidím právě v současném rozvoji cykloturistiky a in-line bruslení. Obě tyto aktivity jsou podpořeny na celém území destinace hustou sítí cyklotras a unikátní sítí stezek vhodných pro in-line bruslení, a to převážně v údolí Tiché Orlice. V oblasti se nachází bohatá nabídka kvalitních doplňkových služeb, jako jsou in-line školičky či ubytování. Destinace bývá propagována jako Orlické cyklo a in-line království.

Dalším lákadlem mohou být také tradiční řemesla a regionální speciality. Ty by mohly být využity v širší míře prostřednictvím kulturních a společenských akcí seznamujících s historií a životem v Orlických horách a podhůří.

Jako nejvýznamnější možností a předpokladem pro rozvoj turismu v této oblasti pravděpodobně zůstane aktivní turistika, která se stává rok od roku významnější součástí životního stylu a která by se mohla zaměřit i na šetrné formy cestovního ruchu a venkovskou turistiku.

Orlické hory jsou protikladem hlučných a zkomercializovaných Krkonoš a zatím zde není masová turistika rozvinuta v takovém měřítku. Předpokládám, že stávající formy

turismu jako je pěší, lyžařská turistika a cykloturistika zůstanou i nadále hlavními formami turismu do budoucna.

Další rozšiřování turistických center, středisek, chat a hotelů nepředpokládám. Dostačující by mělo být využití stávající kapacity, popřípadě rekonstrukce nevyužitých podnikových chat.

Jelikož se jedná o malou oblast, není masová návštěvnost dle mého názoru to, na čem by Orlické hory a Podorlicko měly cestovní ruch stavět. Za vhodnou nabídku cestovních kanceláří bych považovala individuální nebo skupinové výlety, rekreační pobyty, prázdniny pro děti, relaxační a ozdravné pobyty.

Podle mého názoru jsou Orlické hory a Podorlicko destinací s velkým potenciálem. Mají i do budoucna co nabídnout nejen domácím, ale i zahraničním návštěvníkům.

Závěr

Oblast Orlických hor a Podorlicka je pro turismus vhodná především díky své jedinečnosti, krásné přírodě a množství kulturních i historických památek. Z práce je patrné, že největší význam pro rozvoj turismu v této oblasti z historického hlediska měla v první řadě turistika. K masovému rozvoji turistiky pomohl Klub českých turistů. Jeho členové významně přispěli k podpoře a propagaci turistiky pořádáním výletů, značením turistických cest, vydáváním propagačních materiálů a pořádáním různých akcí pro širokou veřejnost. Významná byla také podpora budování a zřizování různých druhů ubytovacích zařízení. S rozvojem turistiky souvisel i rozvoj dopravní infrastruktury. Jiné formy turismu v Orlických horách a Podorlicku zde neměly velkou tradici. Výjimkou bylo náboženské putování, které však bylo z politických důvodů komunistickým režimem potlačeno.

I přesto že v minulosti nebyly Orlické hory a jejich podhůří velmi propagovanou a turisticky atraktivní oblastí, získaly si své návštěvníky a jsou stále častěji vyhledávané.

Během shromažďování podkladů a během jejich zpracování se velmi brzy ukázalo, že rozsah takových informací zdaleka převyšuje možnosti jedné bakalářské práce. Nečekaným problémem se stalo vymezení území Orlických hor a Podorlicka. Protože neexistuje jednoznačné a shodné ohraničení této oblasti, zvolila jsem turistickou oblast Orlické hory a Podorlicko regionu Východní Čechy podle České centrály cestovního ruchu – Czechtourism.

Vymezila jsem si ve své práci základní osnovu práce se zaměřením na konkrétní historicky doložené údaje z dostupných zdrojů. Čerpala jsme především z materiálů poskytnutých v muzeích v Žamberku, Ústí nad Orlicí a Deštném v Orlických horách. Dále jsem mnoho cenných informací získala i z historických knih zapůjčených z knihovny a především v rámci terénního výzkumu, při kterém jsem navštívila mnoho turisticky zajímavých a významných lokalit. Nejdůležitější z nich jsou v práci zmíněny.

Měla jsem i možnost pracovat i s unikátními historickými materiály. Velmi přínosná byla zejména publikace Metodický dopis. Jedná se o jedinečnou práci zabývající se počátky organizované turistiky na území Východočeského kraje. Z velkého množství materiálů a podkladů jsem však musela vybrat pouze nejdůležitější informace, které

s tematikou práce souvisely. Do práce se tak nevešlo mnoho dalších faktografických údajů a zajímavostí ve sledované oblasti.

Také mě překvapilo, že z některých oslovených institucí a konkrétních organizací mi nebyly poskytnuty žádné údaje nebo jsem nedostala žádnou odpověď. Například jsem nečekala, že mi nebudou poskytnuty informace z archivu.

Dále jsem čerpala podklady z různých tištěných publikací, sborníků, propagačních letáků, tištěných průvodců a internetových zdrojů. Po prostudování jsem zjistila mnohé nesrovnalosti v datech a také ideologické zabarvení některých textů bylo nutné přehodnotit.

Podle mého názoru by se dalo na tuto práci navázat nebo může posloužit jako východisko pro další podrobnější rozpracování historie turismu v oblasti Orlických hor a Podorlicka po menších územních lokalitách (např. města a okolí, historicky a přírodně zajímavá místa). O mou práci projevilo zájem i muzeum v Žamberku, které ji chce využít jako pracovní materiál a poskytovat případným dalším badatelům.

Seznam použitých zdrojů

- [1] Charakteristika a význam cestovního ruchu v Česku. *CzechTourism* [online]. 2005-2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.czechtourism.cz/didakticke-podklady/1-charakteristika-a-vyznam-cestovniho-ruchu-v-cesku/>
- (2) VYSTOUPIL, Jiří a Martin ŠAUER. *Základy cestovního ruchu*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4205-2.
- [3] Video: Akademie volného času: Z dějin každodennosti 19. století: kde se vzal a k čemu byl volný čas, zdroj: YouTube, zveřejněno 29. 6. 2012, <http://www.youtube.com/watch?v=ICF37Mch5Gs>
- [4] Video: Z dějin každodennosti 19. stol.: proč a jak se vydávat na cestu I, zdroj: YouTube, zveřejněno 23. 7. 2012, http://www.youtube.com/watch?v=j_oFLmMKHL0&feature=share
- [5] Orlické hory a podhůří. *Turistika.cz* [online]. 2007-2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.turistika.cz/orlicke-hory-a-podhuri>
- (6) SDRUŽENÍ OBCÍ A MĚST ORLICE. *Orlicko: Katalog pro letní a zimní rekreaci v povodí horních toků řek Divoké a Tiché Orlice*. Žamberk.
- [7] Horopis. *Orlické hory NET* [online]. 2001-2005 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.orlickehory.net/horopis.htm#chko>
- [8] Popis regionu-Orlické hory a Podorlicko. *MojeOrlickehory.cz* [online]. 2012-2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.mojeorlickehory.cz/popis/>
- [9] Chráněná krajinná oblast Orlické hory. *Cittadella.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-03-13]. Dostupné z: http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=CHKO_orlicke_hory_cz
- [10] Chráněná oblast Orlické hory. *Orlickehory.webz.cz* [online]. 2004-2013 [cit. 2013-03-13]. Dostupné z: <http://orlickehory.webz.cz/chko.htm>
- [11] Správa CHKO Orlické hory: Charakteristika oblasti. *CHKO Orlické hory-Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky* [online]. 2013 [cit. 2013-03-14]. Dostupné z: http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJWUWeWR1czF7VoWdl9c9Z9cSU7gWrUWm_pJnfN0FwBdUsM8doNrGJHtNSBxZtH3xvm4qWBvdLXgWr_pBPUMqEOy52KHlcrUZiRgBTT7IGIDnqSxpQHvU7hYBuJl1Hat8wb4JgbDVNklHtuftZzlgtdQEylVvF-tblQmNa-

3tRSO7U3R6ftfNWyiYfTx8kpiZ-JwmJne6uMEFX3vk8_BNv-
7X_73R2eDAb0GqmxR-9jPfdD4fwAC-YNAA!!/dl3/d3/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/

(12) Informační tabule. Muzeum zimních sportů, turistiky a řemesel, Deštné v Orlických horách. 6. 4. 2013

[13] Historie. *Vamberecká krajka* [online]. [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.vkrajka.cz/krajka/historie/3/>

(14) MICHL, Karel. *Orlické hory*. Hradec Králové: Osveta, Martin a Kruh, 1973, 190 s. ISBN 70-063-73.

(15) ADAMEC, Stanislav et al. *Město Kyšperk/Letohrad 1308-2008*. Letohrad: Město Letohrad, 2008, 296 s. ISBN 978-80-254-1745-4.

(16) Informační tabule uvnitř kostela, obec Neratov. 23. 3. 2013

(17) VÍTEK, Jan a Martin LESCHINGER. *Východní Čechy a okolí: nejkrásnější výlety*. Ústí nad Orlicí: Flétna, 2011, 391 s. ISBN 978-80-903652-8-5.

[18] Kunštátská kaple. *Orlické hory* [online]. 2006 [cit. 2013-04-04]. Dostupné z: http://www.orlickehory.net/aktuality/kunstatska_kaple_vystava.htm
http://www.orlickehory.net/aktuality/kunstatska_kaple_vystava.htm

(19) DAVID, Petr et al. *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezku: Podorlicko*. 2. aktualizované vydání 2000. Praha: S & D (Soukup & David), 160 s. ISBN 80-86050-61-0.

[20] Anenská studánka. *Turistika.cz* [online]. 2007-2013 [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.turistika.cz/mista/anenska-studanka>

(21) GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Dr. *Turistika: Turistický katechismus*. Praha: Miloš Uhlíř-Baset, 2003. ISBN 80-86223-99-x.

(22) SVĚDIROH, Pavel. *70 let turistiky v Žamberku: 1919 - 1989*. Žamberk: TJ Sokol Žamberk, 1989, 48 s.

(23) SOKOL, Karel. *METODICKÝ DOPIS: 100 let organizované turistiky ve Východočeském kraji*. Hradec Králové: Východočeský krajský výbor ČSTV - metodické oddělení, 1988, 79 s.

- (24) MELŠOVÁ, Jitka. *ZDRAVÍ DOŠLI !: Z historie Klubu českých turistů a jeho odboru v Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí: Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, 1998, 33 s.
- [25] Historie turistiky v Orlických horách. *Klub českých turistů Spartak Rychnov nad Kněžnou* [online]. [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://kct-rk.mypage.cz/menu/historie/historie-turistiky-v-orlickych>
- [26] Měšťanská beseda dnes a včera. *Vysoká škola CEVRO INSTITUT* [online]. [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.cevroinstitut.cz/cz/sekce/o+skole/sidlo+skoly+praha/mestanska+beseda+vc/>
- (27) Informace poskytl Pavel Svědih, bývalý člen odboru KČT v Žamberku. Dlouhoňovice 27. 3. 2013.
- (28) FIEDLER, Jan et al. *100 let TJ Sokol Žamberk a organizované tělovýchovy v Žamberku*. Žamberk, 1987.
- (29) RÝGR, Petr. *O lyžaření a lyžích v horách Orlických*. Příbyslav: Rodinný výčep, 2012, 123 s. ISBN 978-80-260-3309-7.
- [30] Historie lyžování v Orlických horách. *Český rozhlas Hradec Králové* [online]. 2011 [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/hradec/zpravy/_zprava/831421
- [31] Historie obce. *Bartošovice v Orlických horách* [online]. 2013 [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.bartosovice.eu/index.php?id=1010&lang=cze>
- [32] Historie. *Sedloňov* [online]. 2013 [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.sedlonov.cz/?idl=3>
- [33] Jiráskova horská cesta. *Orlické hory NET* [online]. 2003 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://www.orlickehory.net/mista/jiraskovacesta.htm>
- [34] Historie. *Masarykova chata* [online]. 2013 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://www.ubytovani-serlich.cz/Historie.html>
- (35) Informační tabule. Masarykova chata, Šerlich. 6. 4. 2013
- [36] Historie. *Masarykova chata na Šerlichu* [online]. 2013 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://masarykovachata.unas.cz/historie.htm>
- (37) Informační tabule. Krámářova chata, Suchý vrch. 23. 3. 2013
- [38] Historie Kramářovy chaty. *Suchak.cz* [online]. 2009-2013 [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.suchak.cz/historie-chaty>

- [39] Obnova Kramářovy chaty. *Suchak.cz* [online]. 2009-2013 [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.suchak.cz/obnova-kramarovy-chaty-foto>
- (40) Informační tabule. Chata Čihák. 23. 3. 2013
- [41] Historie chaty. *Chata na Čiháku* [online]. 2006 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.chatanacihaku.cz/texty/historie.php>
- (42) Informační tabule. Kašparova chata, Adam. 23. 3. 2013
- (43) HENDRYCH, Stanislav. *Stopou dějin železnic v Podorlicku*. Hradec Králové: Kruh, 1987, 290 s.
- (44) Informační a propagační leták města Ústí nad Orlicí. *Historie Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí: 2012.
- [45] Železnice na Podorlicku. *Orlické hory* [online]. 2013 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.orlickehory.net/lokalky.htm>
- [46] Z Letohradu do Polska elektricky. *VLAKY.NET* [online]. 2008-2013 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.vlaky.net/zeleznice/spravy/002803-Z-Letohradu-do-Polska-elektricky/>
- [47] Nový Hrádek. *Kronika: Rok 2001* [online]. 2001 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.novy-hradek.cz/kronika/rok2001.pdf>
- [48] Doprava do Orlických hor. *Orlické hory a Podorlicko* [online]. 2012-2013 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.mojeorlickehory.cz/doprava-do-orlickych-hor/>
- [49] Jiráskova horská cesta. *Orlické hory NET* [online]. 2001-2005 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.orlickehory.net/mista/jiraskovacesta.htm>
- (50) ŠPLÍCHAL, Václav. *Jiráskovou horskou cestou*. 1. vydání. V Rychnově nad Kněžnou; v Ústí nad Orlicí: Komise cestovního ruchu rady ONV, 1982.
- [51] Archiv: Zdroj zajímavých informací o regionu. *Knihovnický Zpravodaj Vysočina* [online]. 2001-2005 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=691&key=M>
- [52] Potštejn. *Obec Potštejn* [online]. [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://www.potstejn.com/>
- [53] Hrad Potštejn. *Potštejn* [online]. 2013 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: http://www.potstejn.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=180

(54) TROJAN, Emil. *Pastviny*. Ústí nad Orlicí: OFTIS s.r.o., 1998, 150 s. ISBN 80-86042-11-1.

Tištěné zdroje

ADAMEC, Stanislav et al. *Město Kyšperk/Letohrad 1308-2008*. Letohrad: Město Letohrad, 2008, 296 s. ISBN 978-80-254-1745-4.

DAVID, Petr et al. *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezku: Podorlicko*. 2. aktualizované vydání 2000. Praha: S & D (Soukup & David), 160 s. ISBN 80-86050-61-0.

FIEDLER, Jan et al. *100 let TJ Sokol Žamberk a organizované tělovýchovy v Žamberku*. Žamberk, 1987.

GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Dr. *Turistika: Turistický katechismus*. Praha: Miloš Uhlíř-Baset, 2003. ISBN 80-86223-99-x.

HENDRYCH, Stanislav. *Stopou dějin železnic v Podorlicku*. Hradec Králové: Kruh, 1987, 290 s.

Informační a propagační leták města Ústí nad Orlicí. *Historie Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí: 2012.

MELŠOVÁ, Jitka. *ZDRAVÍ DOŠLI !: Z historie Klubu českých turistů a jeho odboru v Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí: Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, 1998, 33 s.

MICHL, Karel. *Orlické hory*. Hradec Králové: Osveta, Martin a Kruh, 1973, 190 s. ISBN 70-063-73.

RÝGR, Petr. *O lyžaření a lyžích v horách Orlických*. Přibyslav: Rodinný výčep, 2012, 123 s. ISBN 978-80-260-3309-7.

SDRUŽENÍ OBCÍ A MĚST ORLICE. *Orlicko: Katalog pro letní a zimní rekreaci v povodí horních toků řek Divoké a Tiché Orlice*. Žamberk.

SOKOL, Karel. *METODICKÝ DOPIS: 100 let organizované turistiky ve Východočeském kraji*. Hradec Králové: Východočeský krajský výbor ČSTV - metodické oddělení, 1988, 79 s.

SVĚDIROH, Pavel. *70 let turistiky v Žamberku: 1919 - 1989*. Žamberk: TJ Sokol Žamberk, 1989, 48 s.

ŠPLÍCHAL, Václav. *Jiráskovou horskou cestou*. 1. vydání. V Rychnově nad Kněžnou; v Ústí nad Orlicí: Komise cestovního ruchu rady ONV, 1982.

TROJAN, Emil. *Pastviny*. Ústí nad Orlicí: OFTIS s.r.o., 1998, 150 s. ISBN 80-86042-11-1.

VÍTEK, Jan a Martin LESCHINGER. *Východní Čechy a okolí: nejkrásnější výlety*. Ústí nad Orlicí: Flétna, 2011, 391 s. ISBN 978-80-903652-8-5.

VYSTOUPIL, Jiří a Martin ŠAUER. *Základy cestovního ruchu*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4205-2.

Internetové zdroje

Anenská studánka. *Turistika.cz* [online]. 2007-2013 [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.turistika.cz/mista/anenska-studanka>

Archiv: Zdroj zajímavých informací o regionu. *Knihovnický Zpravodaj Vysočina* [online]. 2001-2005 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=691&key=M>

Charakteristika a význam cestovního ruchu v Česku. *CzechTourism* [online]. 2005-2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.czechtourism.cz/didakticke-podklady/1-charakteristika-a-vyznam-cestovniho-ruchu-v-cesku/>

Chráněná krajinná oblast Orlické hory. *Cittadella.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-03-13]. Dostupné z: http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=CHKO_orlicke_hory_cz

Chráněná oblast Orlické hory. *Orlickehory.webz.cz* [online]. 2004-2013 [cit. 2013-03-13]. Dostupné z: <http://orlickehory.webz.cz/chko.htm>

Doprava do Orlických hor. *Orlické hory a Podorlicko* [online]. 2012-2013 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.mojeorlickehory.cz/doprava-do-orlickych-hor/>

Historie chaty. *Chata na Čiháku* [online]. 2006 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.chatanacihaku.cz/texty/historie.php>

Historie Kramářovy chaty. *Suchak.cz* [online]. 2009-2013 [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.suchak.cz/historie-chaty>

Historie lyžování v Orlických horách. *Český rozhlas Hradec Králové* [online]. 2011 [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/hradec/zpravy/zprava/831421>

Historie. *Masarykova chata* [online]. 2013 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://www.ubytovani-serlich.cz/Historie.html>

Historie. *Masarykova chata na Šerlichu* [online]. 2013 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://masarykovachata.unas.cz/historie.htm>

Historie obce. *Bartošovice v Orlických horách* [online]. 2013 [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.bartosovice.eu/index.php?id=1010&lang=cze>

Historie. *Sedloňov* [online]. 2013 [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://www.sedlonov.cz/?idl=3>

Historie turistiky v Orlických horách. *Klub českých turistů Spartak Rychnov nad Kněžnou* [online]. [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://kct-rk.mypage.cz/menu/historie/historie-turistiky-v-orlickych>

Historie. *Vamberecká krajka* [online]. [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.vkrajka.cz/krajka/historie/3/>

Horopis. *Orlické hory NET* [online]. 2001-2005 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.orlickehory.net/horopis.htm#chko>

Hrad Potštejn. *Potštejn* [online]. 2013 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: http://www.potstejn.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=180

Jiráskova horská cesta. *Orlické hory NET* [online]. 2001-2005 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.orlickehory.net/mista/jiraskovacesta.htm>

Kunštátská kaple. *Orlické hory* [online]. 2006 [cit. 2013-04-04]. Dostupné z:

http://www.orlickehory.net/aktuality/kunstatska_kaple_vystava.htm

http://www.orlickehory.net/aktuality/kunstatska_kaple_vystava.htm

Měšťanská beseda dnes a včera. *Vysoká škola CEVRO INSTITUT* [online]. [cit. 2013-05-02]. Dostupné z:

<http://www.cevroinstitut.cz/cz/sekce/o+skole/sidlo+skoly+praha/mestanska+beseda+vc/>

Nový Hrádek. *Kronika: Rok 2001* [online]. 2001 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z:

<http://www.novy-hradek.cz/kronika/rok2001.pdf>

Obnova Kramářovy chaty. *Suchak.cz* [online]. 2009-2013 [cit. 2013-04-09]. Dostupné

z: <http://www.suchak.cz/obnova-kramarovy-chaty-foto>

Orlické hory a podhůří. *Turistika.cz* [online]. 2007-2013 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z:

<http://www.turistika.cz/orlicke-hory-a-podhuri>

Popis regionu-Orlické hory a Podorlicko. *MojeOrlickehory.cz* [online]. 2012-2013 [cit.

2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.mojeorlickehory.cz/popis/>

Potštejn. *Obec Potštejn* [online]. [cit. 2013-05-07]. Dostupné z:

<http://www.potstejn.com/>

Správa CHKO Orlické hory: Charakteristika oblasti. *CHKO Orlické hory-Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky* [online]. 2013 [cit. 2013-03-14]. Dostupné z:

[http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-](http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ)

[chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ](http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ)

[WUWeWR1czF7VoWdl9c9Z9cSU7gWrUWm_pJnfN0FwBdUsM8doNrGJHtNSBxZt](http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ)

[H3xvm4qWBvdLXgWr_pBPUMqEOy52KHlcrUZiRgBTT7IGIDnqSxpQHvU7hYBuJ](http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ)

[l1Hat8wb4JgbDVNklHtuftZzlgbtQEylVvF-tblQmNa-](http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ)

[3tRSO7U3R6ftfNWyiYfTx8kpiZ-JwmJne6uMEFX3vk8_BNv-](http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ)

[7X_73R2eDAb0GqmxR-9jPfdD4fwAC-YNAA!!/dl3/d3/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/](http://www.orlickehory.ochranaprirody.cz/wps/portal/cs/orlicke-hory/o-sprave-chko!/ut/p/c5/hc_LboMwEAXQL6o8QHgtDQYDScojQTW2FUml5WDstlRVwteX7KJ)

Video: Akademie volného času: Z dějin každodennosti 19. století: kde se vzal a k čemu byl volný čas, zdroj: YouTube, zveřejněno 29. 6. 2012,

<http://www.youtube.com/watch?v=ICF37Mch5Gs>

Video: Z dějin každodennosti 19. stol.: proč a jak se vydávat na cestu I, zdroj:

YouTube, zveřejněno 23. 7. 2012,

http://www.youtube.com/watch?v=j_oFLmMKHL0&feature=share

Z Letohradu do Polska elektricky. *VLAKY.NET* [online]. 2008-2013 [cit. 2013-04-27].

Dostupné z: <http://www.vlaky.net/zeleznice/spravy/002803-Z-Letohradu-do-Polska-elektricky/>

Železnice na Podorlicku. *Orlické hory* [online]. 2013 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z:

<http://www.orlickehory.net/lokalky.htm>

Další zdroje

Informační tabule. Chata Čihák. 23. 3. 2013

Informační tabule. Kašparova chata, Adam. 23. 3. 2013

Informační tabule. Kostel, obec Neratov. 23. 3. 2013

Informační tabule. Krámářova chata, Suchý vrch. 23. 3. 2013

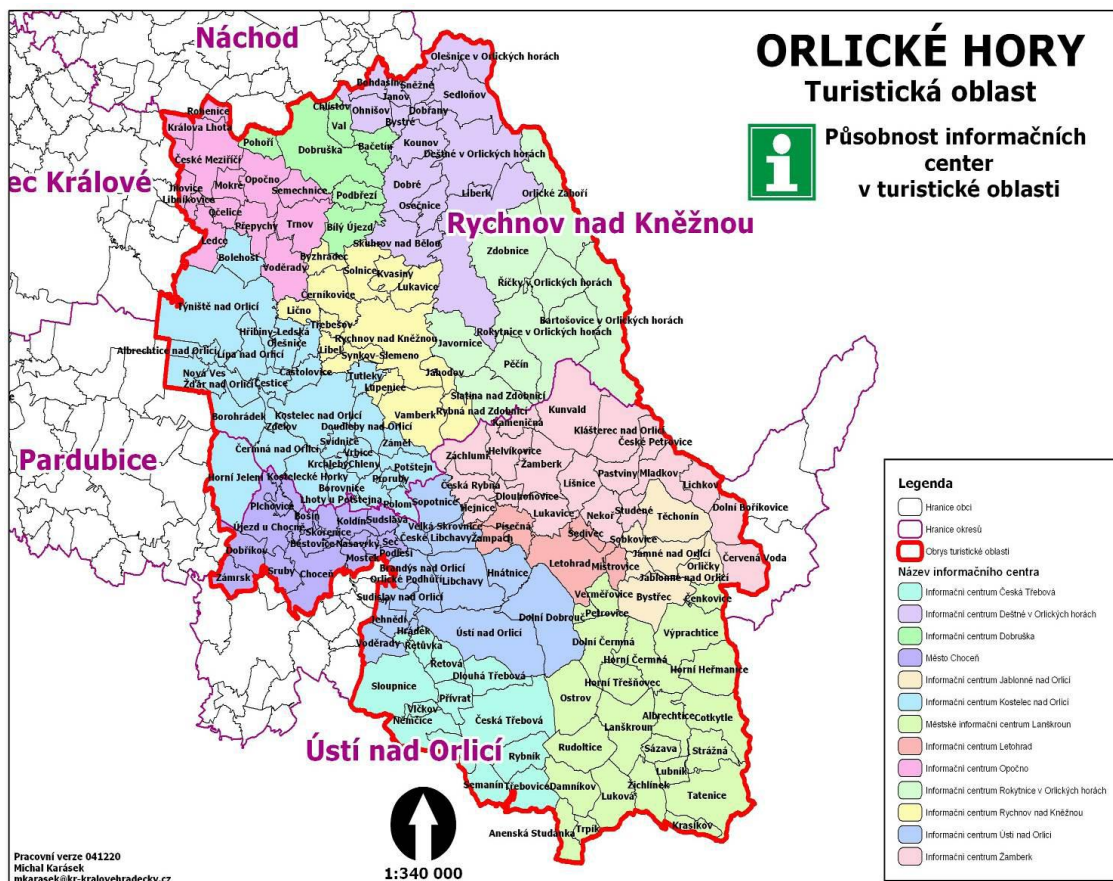
Informační tabule. Masarykova chata, Šerlich. 6. 4. 2013

Informační tabule. Muzeum zimních sportů, turistiky a řemesel, Deštné v Orlických horách. 6. 4. 2013

Osobní rozhovor: Pavel Svědihor, bývalý člen odboru KČT v Žamberku. Dlouhoňovice 27. 3. 2013.

Přílohy

Obrázek č. 1: Mapa turistické oblasti Orlické hory a Podorlicko

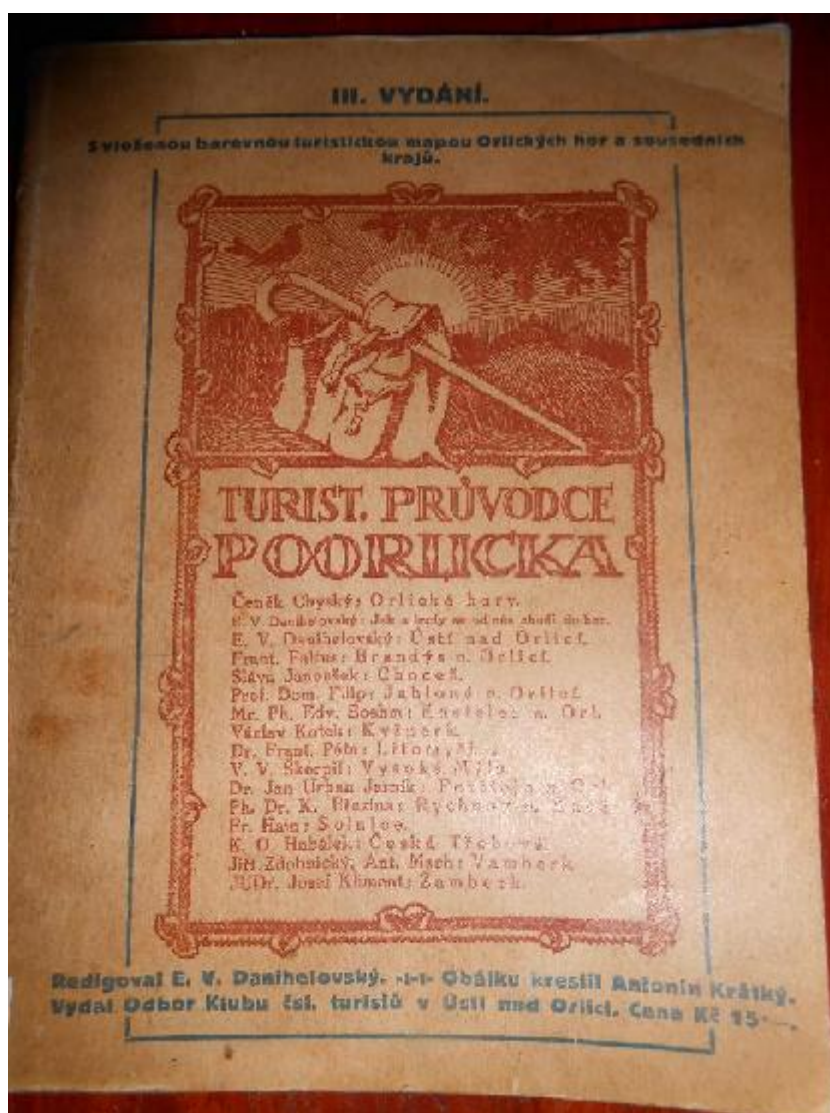
(Zdroj: http://www.czechtourism.cz/files/kov/manualy/orlicke_hory_a_podorlicko.pdf)

Obrázek č. 2: interiér kostela v Neratově

(Zdroj: vlastní)

Obrázek č. 3: Turistický průvodce Poorlicka

(Zdroj: Městské muzeum v Ústí nad Orlicí)

Obrázek č. 4: Mapa lyžařského značení Orlických hor z roku 1935

(Zdroj: RÝGR, Petr. *O lyžaření a lyžích v horách Orlických*. Příbyslav: Rodinný výčep, 2012, 123 s. ISBN 978-80-260-3309-7.)

Obrázek č. 5: Masarykova chata na Šerlichu

(Zdroj: http://www.orlickehory.net/digifoto/html/serlich_masarykova_chata2.htm)

Obrázek č. 6: Kramářova chata na Suchém vrchu

(Zdroj: vlastní)

Obrázek č. 7: Kašparova chata na Adamu

(Zdroj: vlastní)

**PRVNÍ
OKRESNÍ
DRÁHA
V
KRÁLOVSTVÍ
ČESKÉM
1880**

NÁVRHY TRAS
JAHN ———
SPÖNNER ———

DRÁHY ———

JINÉ NÁVRHY - - - -

Map Labels:
NOVÉ MĚSTO n. M., SLAVOPOV, BORDASIN, ZAKRAVÍ, JAHN, POLICE, DOBRUČKA, OPOČNO, TRNÁV, BORDASIN, BÝSTŘE, GENEŽEC, JORDSLOVCOV, OSEČNICE, VĚSTĚČ, DOBRE, ALINIE, PODBRŽÍ, MLY ŮZED, JESTĚTICE, SOLNICE, ČERNÍKOVICE, LIPOVKA, RYCHNOV n. K., SLEMEHO, SVINOV, ČASTOLOVICE, LIČHO, VAMBERK, KOSTELEČ n. O., DOUDLEBY n. O., PEKLO, SLAVES, DOUDLEBY n. O.

Scale: 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

North Arrow: ↑

(Zdroj: HENDRYCH, Stanislav. *Stopou dějin železnic v Podorlicku*. Hradec Králové: Kruh, 1987, 290 s.)

Obrázek č. 9: Mapa Jiráskovy horské cesty

(Zdroj: <http://www.orlickehory.net/mapa.htm>)

Obrázek č. 10: Zřícenina hradu Potštejn

(Zdroj:

<http://www.kralovehradeckyregion.cz/scripts/detail.php?id=44695&newsid=35796&listid=4>)

Obrázek č. 11: Pastviny

(Zdroj: <http://www.penzionupastvin.cz/tipy-na-vylet/leto/>)